

80-655

KERESZTÉNY MAGVETŐ

MHA 2.4 96

... KIADJA: 8

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTIK:

VÁRI ALBERT és P. SZENTMÁRTONI KÁLMÁN.

5279

TARTALOM:

	Lap
Szerkesztők: Jubileumi évfolyamunk	1
Simén Dániel: Magyar reformáció és unitarizmus	4
Dr. Gál Kelemen: Káli Nagy Lázár	12
Simén Dániel: A „Zilahy-dráma” vallás-lélektani szempontból	21
Lakatos István: Brassai Sámuel és a muzsika. (Bevezető közlemény)	29
Halottaink:	
Ürmösi Károly: Pál Ferenc	35
Vári Albert: Gálfi Lőrinc	36
P. Szentmártoni Kálmán: özv. Csifó Salamonné	37
Irodalom	39
Különfélék	44

LXXV. ÉVF.

1 9 4 3.

1. FÜZET.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcseleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert teol. tanár címére küldendő. (Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára Magyarország területén egész évre 8 Pengő. Pártoló-díj egész évre 10 Pengő, mely összeg Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezethél (V., Nádor-utca 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető vagy Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az Unitárius Irodalmi Társaság pénztárnoka címére küldendő Kolozsvár, Kossuth Lajos-utca 9 sz. (Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 130.— Pengőt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóíratot.

Románia területén egész évre 250 Lej, pártoló-díj 350 Lej. Alapító-díj 4,000 Lej.

Keresztény Magvető.

Az Unitárius Irodalmi Társaság folyóirata.

Szerkesztették:

VÁRI ALBERT

és

P. SZENTMÁRTONI KÁLMÁN.

LXXV. KÖTET.

1943. ÉVFOLYAM.

1943.

TARTALOM.

1. Hittani, bölcséleti és neveléstani dolgozatok.

	Lapszám
A „Zilahy-dráma” vallás-lélektani szempontból. Simén Dániel — — — — —	21
Husvéti győzelem. Dr. Varga Béla — — — — —	49
Az elhivatott Laotse bölcséletében. Gyulai Zoltán — —	109
Keresztény, magyar öntudat. Dr. Abrudbányai Ede —	173

2. Életiratok, történelmiak.

Jubileumi évfolyamunk. Szerkesztők — — — — —	1
Magyar reformáció és unitarizmus. Simén Dániel — —	4
Káli Nagy Lázár. 1772—1837. Dr. Gál Kelemen 12, 119, 172	172
Brassai Sámuel és a muzsika. Lakatos István — — —	29
Halottaink:	
Pál Ferenc. 1861—1942. Vári Albert — — — — —	35
Gálfi Lőrinc. 1865—1943. Vári Albert — — — — —	36
Özv. Csifó Salamonné szül. árkosi Veress Ilona. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	37
Böloni Farkas Sándor emlékezete: Józán Miklós — —	54
Építő unitarizmus. Dr. Gelei József — — — — —	65
Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	71
Észrevételek az Egyházi Főtanácsai ülésekről. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	83
Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Böloni Farkas Sándorhoz. Közli: Dr. Jancsó Elemér — — — 86, 131, 192	192
Dávid Ferenc a magyar reformátor. Simén Dániel — —	97

Tartalom.

	Lapszám
A vallásszabadság törvénybeiktatása. (Torda, 1568. jan. 28.) Dr. Csiki Gábor — — — — —	124
Üdvözet a 150 éves székelykeresztúri unitárius gimnáziumnak, 1943. június 6-án. P. Szentmártoni Kálmán	137
Dr. Ferenczy Géza ünneplése — — — — —	149
P. Szentmártoni Kálmán. Vári Albert — — — — —	162
A szombatosság vádja. Benczédi Pál — — — — —	164
Elnöki megnyitó, Józán Miklós — — — — —	213
Berde Mózsa. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	216
Volt-e része Socinus Faustusnak a Dávid elleni hamis vádban? Zoványi Jenő — — — — —	233
A kulturfok róvására nagyrafejlődött technika romboló hatása. Gál Vilmos — — — — —	236
Berde Mózsa a nagy székely. Dr. Gelei József — — — — —	243
Egyházi Főtanácsai ünnepségeink. P. Szentmártoni Kálmán	248
Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. P. Szentmártoni Kálmán — — — — —	250

3. Irodalom és művészet.

Józán Miklós. Aratás. Keresztúri Kálmán — — — — —	39
Ecsedy Aladár dr.: A tékozló fiú útján — — — — —	43
„ „ Hazám — — — — —	43
Jelek és írások a Teológia készülő irodalmából. Dr. Kiss Elek, dr. Abrudbányai János, Simén Dániel — — — — —	140
Miklós Ödön dr.: A magyar protestáns egyházalkotmány kialakulása a reformáció századában. Ferencz József	144
Szent-Iványi Sándor: „Magasságok felé” — — — — —	146
Dr. Zoványi Jenő: „Akadémikus, békebeli és dilettáns egyháztörténetírók — — — — —	146
A kolozsvári unitárius kollégium gimnáziumának évkönyve az 1942—43. isk. évről. Szerk. Gálffy Zsigmond — — — — —	208
Lakatos István: Kodály művészetének útja Erdélyben — — — — —	208
„ „ Bibliográfia az 1919—1940 között erdélyi szerzőktől önállóan megjelent magyar zenei vonatkozású munkákról — — — — —	208
Az Unitárius Irodalmi Társaság felolvasó ülése — — — — —	209

Tartalom.

	Lapszám
Józan Miklós: „Szentől szembe”. Pelifermy — — —	256
Imához. Összeállította Nagy Zoltán, Köröspataki Kiss Sándor, Kozma Ferenc és mások közreműködésével (bp.) — — — — — — — — — —	257
Bölöni Farkas Sándor: Nyugateurópai utazása. Dr. Jancsó Elemér — — — — — — — — — —	257
Dr. Dániel Elemér: Ügyvédségünk egyes problémái —	258

4. Különlélek.

Püspökünk kitüntetése. 44. P. Szentmártoni Kálmán kitüntetése 44. Új unitárius felsőházi tagok. 44. Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. 45. Országos Népfőiskolai konferencia. 45. Unitárius szórványok. 46. A gyermekek vallásos nevelése. 47. A kibontakozás útjai. 47. A falu és a város. 47. Az erdélyi vármegyék közösen adják ki újból Orbán Balázs székelyföldi könyvét. 48. Gyász hírek. Özv. Márkos Albertné szül. Györke Zsuzsánna. Tarcsafalvi Pálffy Ákosné szül. medeséri Szabó Rozália. 48. Székelykeresztúri vendiákok figyelmébe. 95. Bölöni Farkas Sándor emlékünnepe. 95. A keresztények lelki egysége. 95. Püspöki vizsgálat Székelyföldön. 147. A székelykeresztúri Br. Orbán Balázs unitárius gimnázium 150 éves fennállásának ünnepe. 147. Helyreigazítás. 148. A tudás és kultúra. 210. Dr. Szent-Iványi Gábor Háromszék vármegye főispánja. 210. Ünnepeles megnyitó a teológián. 210. Az Unitárius Irodalmi Társaság bemutatkozása Budapesten. 211. Unitárius középiskolás leányok munkatáborozása. 212. Az ember és a korszellem. 259. Berde Mózsa emlékünnepe 259—260. Halálkozás. 260. Pályázati hírdetés. 260.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXV ÉVF. 1943.

JANUÁR—FEBRUÁR

1. FÜZET

Jubileumi évfolyamunk.

Az 1943-ik évvel a Keresztény Magvető 75-ik kötetét indítjuk el. Ünnepi alkalom. Szükséges és hasznos ilyenkor visszatekinteni a múltba, hogy a történelmi megvilágítás színével láthassuk a célkitűzés megvalósítását.

A Bach-rendszer csődje után az 1861-ik évi alkotmányos próbálkozás jótékony hatással volt a nemzeti öntudat ébresztésére s az írók, a hit és reménység örökös fenntartói megkezdték a nemzeti munkát, hogy a tespedő, nyomasztó önkényuralom mulasztásait pótolják. Ilyen hatás alatt az unitáriusok szellemi munkásai is gondolkodtak egy folyóirat alapításán. Ennek az eszmének legerősebb harcosa *Nagy Lajos* tanár volt, akinek lakásán összejött unitárius vezető egyéniségek, az aggodalmaskodók ellenzésével nem törődve, ki-mondták egy folyóirat kiadását. Az újszülöttnek, a Keresztény Magvető nevet Kriza János püspök adta.

Az alapítók alapgondolata az volt: Kevesen vagyunk, szellemi munkával kell emelnünk az unitáriusok értelmi színvonalát és erkölcsi erejét. A folyóirat első szerkesztői *Kriza János* és *Nagy Lajos* lettek. Az első kötet *1861-ben* jelent meg, de 1866-ig csak a II-ik kötetet tudták kiadni. A Keresztény Magvető tartalma: vallási tárgyú értekezések, imák, beszédek, életiratok. Utóbbiak közül nevezetes a Keresztény Magvető egyik leglelkesebb támogatójának, a kiváló történetírónak, *Jakab Eleknek* János Zsigmondról írt dolgozata.

Már az első két kötet jó irodalmi hírnevet szerzett a Keresztény Magvetőnek s ezért 1866-ban szorosabban szervezkedve megalakították a Keresztény Magvető irodalmi vállalat alapító körét, melynek tagjai voltak: *Kriza János* püspök, *Ferencz József*, *Buzogány Aron*, *Jakab Elek*, *Marosi Gergely*, *Pap Mózes*. Az írásba foglalt megállapodást a tanári kar fia-

talabb tagjaival is aláírták s ezzel az újabb egyesüléssel lett a Keresztény Magvető tartósabb életű. Minden jó unitárius segítette, védte, gyarapította s a hit és lelkiismereti szabadság zászlóját hordozva mindig a haladás egyenes útján ment főlebb és főlebb.

A szerkesztők nagyrészt tanárok voltak. A szerkesztést 1867-ben *Ferencz József* és *Buzogány Áron* vették át, majd következtek *Kovácsi Antal*, *Simén Domokos*, *Péterfi Dénes*, *Kovács János*. Később *dr. Gál Kelemen* és *Gálfi Lőrinc* kitűnő szerkesztése alatt már arra is lehetett gondolni, hogy havi folyóiratot csinálnak a Keresztény Magvetőből.

Kezdetben a gyakorlati lelkész céljait szolgálta a Keresztény Magvető, később átalakul s a vallásiak mellett, történelmi, filozófiai, neveléstani dolgozatok s életrajzok jelennek meg. Újabban a folyóirat célkitűzését így határozták meg: „A Keresztény Magvető a szabadelvű kereszténység nagy célját és a tiszta keresztény teizmus tudományos érdekeit szolgálja. Ezért célja szerint vallási, erkölcsi, társadalmi, nevelési és bölcsészeti értekezéseket közöl; figyelemmel kíséri e kérdések irodalmát s a hazai és külföldi egyházi és iskolai élet mozzanatait”. Péterfi Dénes tömörségével szólva a Keresztény Magvető: „a szabadelvű keresztény iránynak visszatükrözése”, ahol nagy tanítómesterünk, Brassai útmutatása szerint, a hit és tudomány mindig összhangzó egységben jelenhetett meg.

A világháború súlyos következménye a pénz értékének leromlása és a papírhiány válságba sodorták a Keresztény Magvetőt s 1918-tól négy éven át szünetelt.

Vári Albert kezdeményezésére létesült 1921-ben az Unitárius Irodalmi Társaság s 1922-ben indult meg újra a Keresztény Magvető, mint az Unitárius Irodalmi Társaság folyóirata. Az Irodalmi Társaság *Vári Albertet* és *dr. Borbély Istvánt* bízta meg a szerkesztéssel, akik kinyilatkoztatták, hogy a Keresztény Magvető nem hivatalos egyházi lap, szabad folyást engednek a különböző véleményeknek, de állást foglalnak minden destruktív törekvés ellen. Később *Vári Albert* egyedül szerkesztette a Keresztény Magvetőt s 1938-ban *P. Szentmártoni Kálmánt* vette maga mellé társszerkesztőnek. Szeretettel emlékezünk meg az unitárius és más vallási önzet-

len munkatársainkról is, akiknek nevét azonban lehetetlenség e helyen felsorolni.

A Keresztény Magvető létrehozása unitárius szempontból életszükséglet volt és hasznos vállalkozásnak bizonyult. Kitűzött feladatát jól elvégezte s mint tudományos folyóirat számottevő, önálló célt szolgáló magyar művelődési szervek között.

Az irodalomnak mindig Maecenásokra volt szüksége, mert az eszmék köztudatba vitele anyagiakkal jár. Pártfogók kezdetben is akadtak, sokan fizették az előfizetési díj kétszeresét, de a csúcsponton megközelítetlenül *dr. Ferenczy Géza* áll, akinek folyton megisméltendő nagybecsű adományai joggal tölthetnek el minket azzal az érzéssel, hogy a Keresztény Magvető továbbra is élni és virágozni fog, különösen, ha az előfizetők pontosan teljesíteni fogják kötelességüket. Szinte fájó érzés megemlíteni, hogy a kezdet kezdetén már 400 előfizetője volt a Keresztény Magvetőnek s ma csak 300 körüli a létszám. Tagnévsorunk hűségesen igazolja, hogy kik azok, akik az unitárius egyházban üres szólamokon kívül tettekre is képesek és alkalmasak.

A Keresztény Magvető Erdélynek legrégebb tudományos folyóirata s ezért házi ünnepünk pillanatában mély megilletődéssel gondolunk a megdicsőült alapítókra és a maghintés munkásaira. Hálánkat és elismerésünket fejezzük ki a szerkesztőknek, pártfogóknak s önzetlen lelkesedéssel dolgozó munkatársainknak.

A Keresztény Magvetőt, mely a tiszta unitárius felfogásnak, gondolkozásnak, fejlődésnek iránymutatója volt, az áldozatkészség éltette a multban s hisszük, hogy az unitárius vallás- és egyházszeretet továbbra is védi, ápolja és fenntartja az unitárius hagyományok ápolására. Mi fogadjuk, hogy a Keresztény Magvető, mely nagyban járult hozzá ahhoz, hogy egyházunk ismertté és közbecsültté váljék, továbbra is faji, nemzeti és keresztény alapon álló marad s a magunk és munkatársaink erőinek és erényeinek fejlesztésével és kihasználásával továbbra is törekedni fogunk régi dicsőségünk ébresztésére!

Szerkesztők.

Magyar reformáció és unitárizmus.

— *A vallásszabadság jelentősége.* —

A reformáció egyetemes jelenség, de van magyar arcú is. Arculat, amely nem a felszín, hanem a lényeket tükrözi vissza. Azt a mélységet, melynek föltárása külön szint jelent a reformációban. A „magyar” kifejezés nem pusztán jelző vagy helyhatározó, hanem új értelmet kölcsönző szó. A „magyar reformációban”, jelképesen szólva, nemcsak az történt, hogy a magyar föld és magyar lélek megrezdült a reformáció egyetemes hullámverésére, mely Dévénynél jött be új időknek új üzenetével, hanem az, hogy a „genézis ihletével” a magyar lélek is elmondotta a maga külön mondanivalóját, miáltal a reformációt és az egész keresztény világot a vallásszabadság magasztos gondolatával ajándékozta meg.

Az átlag ember vallásszabadságon egyszerű szószéki proklamációt ért, melyet Dávid Ferenc hirdetett ki Tordán 1568-ban. A felekezeti elfogultság vagy történelmi tájékozatlanság néha még ezt a tényt is leszűkíti vagy egyenesen elvitatja. Ezzel természetesen az unitárius vallás jelentőségét igyekezik csökkenteni. Pártatlanul megjegyezhetjük, hogy valójában egyik félnek sincs igaza. A vallásszabadság kihirdetése nem ötletszerűen vagy egyetlen „legyen” szóra történt, hanem hosszú lelki folyamatnak, lelkiérésnek eredményeképpen. Hazai földön is jól láthatók azok a mérföldkövek, amelyek határozott útját jelezték. A lutheránus, majd a református vallás törvényesítése mind megannyi állomás a végkifejlés felé. Ugyanakkor azonban tévedés ezeknek bármelyikét vallásszabadságként fogni fel. Az eszme itt is ott is megcsillan, tüzcsovája erre is arra is meggyújtja a lelkeket, de teljes fényében valóban csak Tordán lobog fel. Szükségesnek mutatkozik tehát helyreigazítani az olyan tévedést, amelyet nemrégben épen Kállay Miklós magyar miniszterelnök követett el, ki a buda-

pesti Olasz Kultúrintézet megnyitóján a magyar reneszanszról és humanizmusról értekezve a vallásszabadság kihirdetését 1557-re, a lutheránus vallás törvényesítésének időpontjára tette. Azt bátran állíthatjuk, hogy magyar földön ez volt az első határozott lépés a vallásszabadság felé, de innen még hosszú és nehéz volt az út Tordáig. A „magasfeszültség”-ből, mely különösen Méliusz és Dávid Ferenc harcát jellemezte még sok szikra pattant ki, mígnem az eszme testet öltött. Akárhogyan vesszük és forgatjuk a dolgot egy nyilvánvalóvá válik és pedig az, hogy más a lényege valamely felekezet egyenjogúsításának s más a vallásszabadság kihirdetésének. Megállapításunk helyességében a vallásszabadság lényege erősít meg.

A vallásszabadság két főgondolatba kristályosodott ki, melynek summája szerint: *1. a hit Isten ajándéka s 2. hitében mindenki szabad.* Más szóval a hit isteni adottság; belső sugallat, meglátás, megérezés, élmény eredménye az Isten és ember közötti viszony kiépítésében s ki-ki azt az utat választja az üdvözülésre, amelyet leginkább akar, legjobban szeret. A két gondolat organikus egészet alkot. Azt is mondhatnók, hogy az első gondolat a vallásszabadság elmélete, a második a gyakorlata. Az első a hit dolgában olyan mélységeket nyitott fel, amelyeknek maradéktalan feltárásához és megmagyarázásához még ma sem érkezett el a valláslélektan és bölcsélet, a második olyan messzi utak felé mutatott, amelyekről még ma is távol áll a felekezeti elfogultságban vergődő vagy tobzódó ember.

A vallásszabadság hatása mégsem tűnt el nyomtalanul. Erdély áldott földjén gyökeret vert. Az „erdélyi lelket”, ha ilyesmiről szó eshetik, bölcsőjében ringatta. A „három nemzet négy vallás” klasszikus gondolatát életrehívta és saját vérével táplálta s Erdély fejedelmeit pünkösti ihletéssel szakadatlan serkentette, hogy őrt álljanak és harcoljanak minden magyar lelkiismereti szabadságáért.

Ez azonban korántsem meríti ki a vallásszabadság jelentőségét s most amikor a nevezetes tordai országgyűlés 375-ik évfordulóját éljük, tehát jubiláris évbe lépünk, helyénvaló a maga teljességében újraértékelni és közkinccsé tenni ezt a drága unitárius örökséget.

A vallásszabadság jelentősége 3 szempontból érdemel

közfigyelmet: *nemzeti, általános keresztény és unitárius szempontból*. Lássuk ezeket rendre.

A *nemzeti szempont* erdélyi vonatkozását már érintettük, bővítsük ki ezt az egyetemes magyarra, hiszen az erdélyi lélek szervesen beletartozik az egyetemes magyar keretbe.

A történelem folyamán kint és bent sok vita folyt arról, hogy a magyarság Kelethez vagy Nyugathoz tartozik-e. Maga a nemzet géniusza ritkán avatkozott bele a vitába, de amikor közbeszólt félreérthetetlenül Nyugat mellett döntött. *Szent István kereszténysége, Mátyás magyar reneszánsza s az unitárizmus vallásszabadsága megdönthetetlen bizonyítékok erre*. Alkottunk mi is nyugatit: európaiságunkban, műveltségünkben és vallásos meggyőződésünkben, sőt Nyugaton nagyszembet. A felületes figyelő évszázadokon át azt hihette, hogy mi Nyugatnak csak odahallgatói vagyunk. De ha a mélybe tekintett könnyen észrevehette, hogy mi — egy kiváló magyar író szavával élve — legalább is öntudatos vidéki poéták voltunk a fővárosi körökben s időnként szólásra köszörültünk a torkunkat, mert lelkiünkben remegett Szent István európaisága, Mátyás korának páratlan műveltsége s a vallásszabadság csodálatos ihletése. Sőt az utóbbival megelőztük az élen haladó Nyugatot.

Amikor évekkel ezelőtt külföldön jártam az ú. n. magyar propaganda munkákban hiába kerestem, mert nagyítóval sem találtam meg a vallásszabadság illetén beállítását. Hogy miért nem, arra ma sem tudom megadni magamnak a megnyugtató feleletet, pedig ennek nem annyira az unitárius, mint a tiszta, igaz magyar érdek látja nagyobb kárát. A vallásszabadság nemzeti jelentősége *kifelé* nagyobb publicitást, *befelé* teljesebb ismeretet és méltánylást érdemelne, mert kifelé és befelé egyformán roppant fontosságú.

A mohácsi vésszel darabokra szakadt a nemzet teste, elveszett az ország, de töretlen maradt a lelki impérium. Rab nemzet élt itt, de szabad hittel. S ha nem is élt a nemzet mindenegyus fiában a XX-ik századi Reményik Sándor öntudata, éltek az őrtálló, ébresztgető, sőt felrázó prédikátorok és éltek a hadakozó fejedelmek, kik vérrel is érvényt szereztek a hit-szabadságnak. És mi, akik végig éltünk több, mint két évtizedes rabságot fel tudjuk mérni a hit-szabadság nemzeti jelentőségét.

Egyetemes keresztény szempontból a vallásszabadság számúzte az erőszakot, az inquisitiót és a máglyatűzet a valóságos gondolkozás területéről s igazolta az eszme-harcosok minden álmát, szenvedését és mártírumságát; *a lélek diadalát a durva erőszak felett*. Igazolta, hogy a jézusi gondolatok felett virrasztó vagy tétován elinduló előreformátorok, majd a reformáció szellem-hősei, a hosszú oszlopokban menetelő lelki-hadsereg nem küzdött, vérezett vagy bukott el hiába. Valaki felért a csúcsra s kitűzte a diadal zászlaját. Realizálta a forrón melegengetett, megálmódott álmokat. Örömuzenet ez minden embernek, aki hittel hisz az „eszme” végső diadalában.

A vallásszabadság a kölcsönös megértés és türelem alapján tompítani igyekszik a felekezetek közti villongások életét, ami világosan kitetszik abból, ha összehasonlítjuk a volt csonkaországi és erdélyi helyzetet. Megmenti a levegőbenlógástól azokat, akiknek van hitük, de nincsen egyházuk s a délibábos egység-kergetés helyett rámutat a képmutatásmentes keresztény gondolkozás és magatartás lényegére az Evangélium szellemében.

A vallásszabadságot egészében a kereszténység vezércsilagának szánta a Gondviselés és a fejlődés története, de valójában csak az unitárius gondolat vette igénybe iránymutatását. Sorsa egy lett az unitárius vallásával. A fénye ránk hullott s ha volt árnyéka az is minket vett körül. Belőlünk táplálkozott, mint a nap a belezuhanó csillagokból. Csak annyira ragyogott, amekkora áldozatot hozhattunk érte. Napjainkban mintha ismét halványulna a fénye, mintha kopnék történelmi színe. Nem a belső erőforrások gyengülése, apadozása folytán, hanem a külső feszültség következtében. Van szándék, amely akarva vagy akaratlanul kiselejtezni kívánná, mert összetéveszti a kivénhedett politikai liberálizmussal, amihez pedig semmi köze. Ere vonatkozólag különben részletesen kifejtettük álláspontunkat a „Magyarság és vallás” című könyvben megjelent dolgozatunkban. Ha valakit érdekel a kérdés, onnan tájékozódást szerezhet magának.

Való, hogy a vallásszabadság alkalmas és alkalmatlan időben hirdette, hogy a vallás az egyén legszentebb magánügye. Magánügy, de nem a lelketlen individualizmus és nem a középkori magánüdvözülés, hanem a tiszta Evangélium szelle-

mében. A középkori magánüdvözülés rajongója a zárdák elefántcsonttornyába húzódik s Krisztus kiontott vére árán epekedik a megváltásért. Az individualista a predesztináltság, kiválasztottság dogmája alapján öleli magához a világ javait s „Isten ingyenkegyelmére” spekulál, ha lelke megmentéséről esik szó. A vallásszabadság lényegét egy egész világ választja el ezek bármelyikétől. És úgy választja el, mint a királyvíz a nemes fémet a salaktól. Ez a világ az Evangélium világa.

Emlékezzünk csak vissza, dolgozatunk elején leszögeztük, hogy a vallásszabadságnak van elmélete és gyakorlata, a kettő azonban szervesen egy. Ennek mintájára, unitárius megfogalmazásban a vallás nemcsak hitvallás, hanem gyakorlat, élet. *Vallás és erkölcs egymást feltételezik és szervesen kiegészítik, mint Jézus két legfőbb parancsolata: az Isten és emberszeretet.* Szeretet, élet csak a közösségben képzelhető el. Mégis van hitemben valami, amivel önmagamnak kell sáfárkodnom, magamban kell kiformálnom és elrejtennem, mint a gyöngyhalász a megtalált kincset. — Amikor jónéhány évvel ezelőtt egyik vezető külföldi folyóirat hitvallásra kérte fel a világ legkiválóbb tudósait, közel ötven százaléka azzal tért ki a kérdés elől, hogy hite a szentek-szentélyében olyan, mint legbensőbb szerelme, amit röstelkedne a világ elé teregetni. — Van a hitemben valami, ami érinthetetlen, sajátosan és egyedül csak énreám tartozik, s ami úgyszólván mentes a külső behatásoktól. Hogy egyetlen és nyers példával éljek, hitem volt az, ahová a román cenzura vagy a csendőrszurony sohasem érhetett el s ez vonatkozik más szempontokra is. Hitemben szabad vagyok nemcsak azért, hogy üdvösségem útját magam tervezzem és járjam dogma-korlátok és mankók nélkül, hanem azért is, hogy életemért nagyobb felelősséget vállaljak Isten és az emberek előtt, hogy vallás-erkölcsi értelemben szólva, megcsillanjon lelkemben az emberi méltóság, az istenfiúság reményének meleg fénye. Szabad vagyok s így elkötelezett, hogy a felnőtt ember érettségével és öntudatával mennél több jót hozhassak elő imádságos pillanataimból, amikor Jézus szerint titkos imáimra Isten megfizet nekem nyilván. Szabad vagyok, tehát elkötelezett, hogy a nagy kísértésben erőm legyen szemébe vágni a kísértőnek: „*Nemcsak kenyérrel él az ember . . . ne kísértsd a te Uradat, Istenedet . . . csak Őt tiszteld és imádd!*” Hogy a

Getsemané kertben megrendült, de áldó lélekkel mondhattam: „*Ne az én, hanem a te akaratom szerint legyen*”. S a keresztfán is aképpen imádkozhattam, mint Ő. Nem utcasarkokra kívánczó, paragrafusokba önthető, a kényszer fegyverével reám erőszakolható ügy a vallás, hanem az én legszentebb magánügyem. Whitehead a világhírű matematikus és vallás-bölcselelő azt mondja, hogy „*a vallás az, amit az ember egyedülvalóságával tesz*”. Nem egyedülvalóságában, hanem egyedülvalóságával, amikor Jézus szavai szerint érzi, hogy az „*Atya vele van*”. Ilyenkor a magánügy Isten ügye.

A hit Isten ajándéka s ki-ki azt az utat választja Isten felé, amelyet leginkább szeret. Ez a tétel teljessé tette a reformációt, mert visszavezette önmagához. Ravasz László kifejezésével élve, e nélkül a reformáció alig lett volna több „*elrontott katolicizmusnál*”. A reformáció tehát nem egy olyan tengerszem, amelyikbe belezuhogtak az „*élő vizek forrásai*” s benne el is vesztek, hanem egy olyan lelki tároló, amelyből millió és millió hajszálcsovön buzog a szépség, jóság és igazság evangéliumi itala. A vallásszabadság nyitotta fel a lezárt zsilipeket s azóta is szakadatlanul áramlik szét közöttünk, emberek között, igazolva, hogy Isten nemcsak egy kornak, népek, vagy csupán egyeseknek jelentette ki magát, hanem mindannyiunknak s folyamatosan kijelenti ma is mindazoknak, akik a tudományban, művészetben, a vallásban és erkölcsben őt keresik, jelenvalóságának nyomait fürkészik. A dogmák lezárt világát így váltja fel az örök fejlődés lehetősége, jézusi megvilágításban; a tökéletesedés gondolata.

A vallásszabadság kihirdetése és vállalása lényegében megszabta az unitárizmus feladatát és célját a kereszténységben. Az unitárizmus ezt a nehéz, de kiváltságos feladatot csak úgy töltheti be, ha a hatalom és uralkodás egyházai mellett megmarad „*a lélek egyházának*”, azzal a hármass szerepkörrel, amelyet *szellemi szabadságharcnak, örök ifjúságnak és kisebbségi életsorsnak* neveziünk.

A fejlődés nem pusztá életfolyamat, hanem harc a szabadságért; a teremtés, alkotás forró kohójából kiáradó új életformák szabad kialakulásáért. *A vallásszabadság; szellemi szabadságharc* az „*új ég és új föld*” megvalósításáért. Harc a multtal és harc a jelennel. Harc a multtal, hogy a leláncolt, de

élő és ható erők felszabaduljanak s az ember „eredendő bűnét”, primitív, kimunkálatlan lelkét jézusi magasságokba emelhesse. Harc a jelennel, hogy vallásos meggyőződésünkön a lélek nélküli formálizmus el ne uralkodjék s a maradásig vissza ne rántsion. A szabadságharc az élrevisz, tekintetünket a jövő felé irányítja. Ha a szellemi szabadságharc lényegét egy képpel akarom érzékeltetni, akkor egy monumentális szoborra gondolok, mely egy feszülő izmú munkást ábrázol, ki térdig még sziklába van kötve, fogja a mult salakja, bűne, de kezében tartja vésőjét, kalapácsát, szabadulása eszközeit, mert homlokán ragyog a biztató jövő égi fénye. Az unitárius vallás a „jövő vallása” — állapította meg Brassai Sámuel — s valóban igaz, mert előre néz, előre menetel. Olyan, mint egy fényoszlop, mely elől jár, mert maga is mindig halad. A fény világánál nem az elveszett paradicsomi boldogság felett virrasztunk, hanem az eljövendőt, az Istenországát keressük.

Ehez örök-ifjú lelkületre van szükségünk. Napjainkban gyakran hallunk elöregedett, elaggott népekről vagy koreszmékről. Hasonlóan szólhatunk elöregedett, vallásos gondolatokról, eszmékről és rendszerekről is. Az unitárizmus éberen örökösödik afelett, hogy megtarthassa örök-ifjú vonását. Nem a szó-játékos öreg-ifjúságot vagy az ifjú-öregséget, hanem a lélek mindig friss, mindig kész rugalmasságát a mélyebb hit és több világosság befogadására. Ennélfogva az unitárius vallás nem kerülhet összeütközésbe a tudással és haladással. Ellenkezőleg, belsőleg meggazdagszik általuk s ha szükségeltetik szárnyakat kölcsönöz nekik; a hit Isten felé emelő szárnyait.

Az élenjárás és ifjú lelkület kisebbségi életsorsot szab az unitárius vallás elé. Ez azonban nem hasonlatos a politikai vagy hatalmi kisebbség sorsához. Az unitárizmus nem alkalmi kisebbség, — s ezt azoknak a köreinken kívülállóknak mondom, akik bizonyos mértékű cinizmussal hivatkoznak maroknyiségunkra s meggondolatlanul jósolgatják mihamari eltűnésünket e földi terekről, de azoknak is mondom, akik túl szépet és túl merészet álmodnak a jövőnk felől, — nem alkalmi kisebbség, amely eltűnik vagy valamilyen csoda folytán többséggé válik. Nem! Az unitárizmus kisebbségi sorsa a ko-

vászé. Kovász nélkül nem készülhet életadó kenyér, de a kovász sohasem lesz kenyér. A kovász keleszt s e folyamatban önmagát áldozza fel, ugyanakkor azonban új kovászoknak ad életet. Az unitarizmust isteni szándék hívta életre s bízta meg e feladatkörrel. Vallásunk csak addig marad hű az isteni megbízatáshoz, amíg maradéktalanul betölti azt. Tudott dolog, hogy az emberi fejlődés, — fizikai vagy lelki szinten, — sohasem a többség, hanem a kisebbség áldozatos erőfeszítésének az eredménye. A kereszténység csak addig tudott megmaradni a jézusi eszmék alapján, míg kisebbségi sorsban élt. Mint államvallás igen gyakran megtagadta, sőt üldözte a jézusi világot. A trianoni Európában mintegy 40 millió ember élt kisebbségben s voltak, akik azt állították, hogy ezek az igazi keresztények. És az állításban volt némi igazság. Alkalom bőven kínálkozott a példaadásra.

Az unitárius lélek eltünődhetik és ugyanakkor megvisszatalódhatnak az elmondottakon, mert bármily nehéz a kisebbségi sorsa, Istentől nyerte azt, ami egyformán lehet kereszt és kiváltság. Végső célul álmodhat nemzet vagy világmisszióról, maga azonban meg kell maradjon kovásznak vagy egy durvább hasonlattal, örök dinamizmusnak, hajtó olajnak, különben nem mozdul, nem szárnyal a vallásos lélek.

A vallásszabadságnak még van egy végszava az unitárius vallás felé s ez abból a szent szövetségből származik, amelyet a fajjal kötött. A vallásszabadság magyar lélekből fakadt, faji vonása van! (A magyar nép, mely csaknem egy évezreden át a szabadságért harcolt, kihirdeti a vallásszabadságot!!) Ne csodálkozzék hát senki azon, ha ezt a tényt mi unitáriusok néha törvényekkel is dokumentáljuk. Nem kizárólagosság ez, — hiszen önmagunkat cáfolnók meg, — hanem feltétel. Unitárius csak az lehet, aki előbb magyarrá lett.

Visszapillantva az elmondottakra, ha igaz, hogy a Kárpát-hegylánc Isten-koszorúja s a Kárpátmedence Isten-völgye úgy nyilott itt egy-két lélek-virág az unitarizmus szelleméből, amely nélkül hiányos lett volna a reformáció szindús csokra. *E nélkül lehetett volna reformáció Magyarországon, de nem lehetett volna magyar reformáció.* Dávid Ferencről, kinek halhatatlan nevéhez fűződik e nemes cselekedet, a következő dolgozatunkban fogunk megemlékezni. *Simén Dániel.*

Káli Nagy Lázár.

1772—1837.

A következő sorok megírására alkalmi okul szolgált dr. Jancsó Elemér szerkesztésében és kiadásában a mult évben *Erdélyi Ritkaságok* I. köteteként megjelent *Az erdélyi magyar színészet hőskora 1792—1821. Nagy Lázár visszaemlékezései* c. könyve. Az a gondolat zavar és kedvetlenít, hogy az unitárius egyháztörténetírást méltán illetheti a vád, hogy az egyház- és iskolatörténelemnek olyan érdemes alakjait, minő Nagy Lázár, aki a kollégiumnak egyik buzgó és lelkiismeretes felügyelő gondnoka, a születés vajudásában kínlódó nemzeti szellemű és nyelvű kultúrának egyik fáradhatatlan sürgetője volt, részünkről a feledés leple borítja s minket a hálátlanság kínzó vádjá méltán terhelhet.

E szempont vezetett a következő adatok összegyűjtésénél, melyek hiányait mentse a vállalkozás jóakarató célja. A következőkben néhány életrajzi adatán kívül a kolozsvári színház építése és a magyar színészet küzdelmei körüli tevékenységét és kollégiumi felügyelő gondnoki működését fogjuk vázolni.

Nagy Lázár a Marossszéki Káli Nagy család Kolozs megyébe szakadt ágának egyik sarja. Született 1772-ben. Iskolai életéről, tanulmányairól, sajnos, nincsenek adataim. Neje a Torda megyei nemes családból származó Pápai Erzsébet, kinek Járában szép birtoka volt. Kőváry a Pápaiakról mondja (K. M. 1898. 306—307. l.), hogy a tordai gimnázium protektorai tordai és alsójárai birtokosok. Egyik Pápai, István 1746-ban torda-aranyosköri gondnok, fia István 1772-től consistor. 1778-tól, mikor az iskolai felügyelőgondnoki állás szerveztett, a tordai iskola felügyelő gondnoka. 1791-ben mint alispán halt meg. Siménfalvi György a járai Pápai család tagjaira vonatkozólag két eredeti iratot közöl (K. M. 1897. 263—265. l.).

Az első tartalma az, hogy a járai nemesség 1728-ban a pap és mester bérébe megajánltak évi 30 véka búzát, hogy a község terhein könnyítsenek. Ezt aláírták Pápai György és Pápai István. A második az 1747-ben pestisben meghalt Pápai György utódai, Pál és Péter osztálylevelének némi fennmaradt foszlánya. A közlő a Pápaiakról azt mondja, hogy egykor az egyházközség főfőpártfogói voltak. Az 1796-ban nyomtatásban megjelent országos schematizmusban, amely egyházi közigazgatásunk személyzetét hozza, ott látjuk a konzisztorok között a Nagy és Pápai család tagjait.

Pápai István Horváth Ferenc főgondnokkal és Suki kolozsvári kollégiumi felügyelő gondnokkal 1780-ban szigorú iskolai szabályokat állítottak össze, melyeket az azévi dézsfalvi zsinat elfogadott s ezen év őszén életbeléptetett.¹ Mikor Horváth Boldizsár főgondnok 1773-ban világi küldöttséget vezet József korregens elé, a küldöttségben Pápai István is ott van. A főgondnok előadja a világi unitáriusok sérelmeit, hivatalokból való kiszorítását, mellőzését. József azt feleli erre, hogy nincsenek főhivatalokra alkalmas unitáriusok, mire Pápai közbeszól: nemcsak az országos fő-, hanem a megyei fő- és alsóbb hivatalokra sem alkalmaztatnak, sőt nem is kandidáltak.² A türelmi rendelet szabadelvű intézkedései s az 1773 évi beszélgetés emlékei a vezetőket arra indították, hogy sérelmeiket a trón elé juttassák. Így indították 1783 márc. 25-én Bartha Mózeset és Pápai Bécsbe, akik az 1716. és 1718-iki sérelmeink, mindenüktől való kifosztatásunk iratait vitték fel. Mikor Horváth Ferenc főgondnok a kollégium építésére „sok orcátlan alkalmatlankodással jócskán” konferált, Pápai István 50 frtot adott.³

Nagy Lázár 1790-ben kolozsmegyei alispán, 1811-ben főbíró. A kollégiumnak 1807-től felügyelő gondnoka, a kolozsi körnek 1809-től szintén felügyelő gondnoka. Egyetlen gyermeke Elek (született 1816 jan. 13-án), kinek születése után anyja már másfélév múlva meghalt. Házuknál nevelkedett, mint árva leány Tasnádi Zsófia, Buzogány Áron atyjának,

¹ V. Gál K. A kolozsvári unitárius kollégium története. I. 224. l.

² U. o. I. 298. l.

³ U. o. I. 266. l.

Buzogány Józsefnek a felesége, mikor nőül vette. Családi életéről és környezetéről még csak annyit tudok, amit Benczédinél olvasok (K. M. 1885. 305. l.), hogy Kelemen Benjámint többször beszélte neki, hogy mint egy Orbók László nevű fiú tanítója, Nagy Lázárhoz járt kosztra s itt megismerkedett a vendégszerető házigazda asztalánál Szacsvai Sándorral, a Magyar Kurir szerkesztőjével, aki hetenként többször volt oda hivatalos. Buzogány pedig azt írja róla (K. M. 1881. 74. l.): jómódú földesúr s tekintélyes táblabíró. S bár osztotta korának azon nézetét, hogy egy vagyonos ifjúnak elég a latin nyelvet és a törvényeket tudni, mégis eszes két fiát többre is taníttatta. Nagyajtai Kovács Istvánt vette melléje magántanítónak, aki figyelmét már korán felkeltette a német irodalom termékeinek tanulmányozására és olvasására.

Lássuk most a kolozsvári színház építése körül kifejtett munkásságát. A 18. század vége felé ébredezni kezdő nemzeti szellem a nyelvet tekintette mindenképp felett olyan kincsnek, melyet ápolni és fejleszteni kell. Ez a szellem hozta létre a nyelvmívelő társaságokat s ezzel egyidejűleg merül fel a színészet kérdése is, mint a nyelvfejlesztés egyik leghathatósabb eszköze. Az 1790 évi országgyűlés, mely Aranka ajánlatára elfogadja a nyelvmívelő társaság megalapításának eszméjét, ennek a színészet fejlesztését egyik legelső feladatává tette. Így került legelőször a játékszín kérdése az erdélyi országgyűlés elé s így hatolt be a köztudatba a nyelv művelésével és fejlesztésével kapcsolatban. A gubernium 1792. évi játékenge-délye is kifejti, hogy „a nemzeti nyelvnek nagyobb gyarapítására és pallérozására szolgáló erkölcsös játékok” előadhatók. Az első színjátszók Nagy Lázár szerint a társulatukat „köztársaság”-nak nevezték. Hogy a színjátszó társaság, amely Magyarországon 1796-ban már feloszlott, Erdélyben nem szűnt meg, annak oka az, hogy itt kezdetben nem volt versenytársa a német színészet, mert itt a főrangúak nem voltak úgy elnémetesedve, mint ott s egész természetesen tartották a színház pártolását és fenntartását. Azok között volt Nagy Lázár is, akik fogadást tettek, hogy idegen nyelvű előadást nem látogatnak. A kolozsvári színjátszó társaságnak nemzeti és kulturális hívatása nemcsak az volt, hogy Kolozsvárt játsszék, hanem az is, hogy az intézményt Magyarorszá-

gon is igyekezék fölébresztteni és állandóan ébren tartani. Az állandó színház szökösségének felismerése már akkor megszületett a lelkekben, mikor még a Rhédey házban játszottak a színészek. Általános volt a vágy, hogy a színjátszásnak állandó hajlékot építsenek. 1801-ben a theatrális commissio már telket vásárolt a Kültorda utcában. De hamar belátták, hogy a telek nagyon messze van a város középpontjától s nem alkalmas színház céljaira, 1803-ban tehát öt lelkes hazafi megvette a ref. kollégiumtól a Belfarkas-utcában azt a telket, amelyen aztán tényleg felépült a színház.

A bizottság hozzálátott az építéshez, ami abban az ütemben folyt, ahogy az adományok gyűltek. 1806-ban a falak már harmad résznyire készen voltak, de az építési anyag folytonos drágulása miatt még pénzre lett volna szükség. A bizottság ekkor a páholyokat bocsátotta bérbe 10 évre s az így begyűlt pénzekből folytatta az építést. De ez az összeg is hamar elfogyott s az építkezés évekig szünetelt. 1811-ben az országgyűlés új bizottságot küldött ki, amely megállapította, hogy még 60.000 frtra volna szükség. A nemességre adót vetettek ki 100.000 frt összegben. Ekkor kapcsolódott be Nagy Lázár, mint az építéssel megbízott vezető, az állandó színház építésének munkájába. De bekövetkezett a devaluatio s a 100.000 frt 16.000 frtnyi Einlösungscheinra apadt.

A bizottság újabb kéréseket bocsátott ki az adakozásra s páholyokat bocsátott áruba 1000, illetőleg devalvált 200 frtért, melynek sikere lett. Az 1000 frtot adók között ott van Nagy Lázár is, ki gyűjtött még 860 frtot. Ekkor 1811 július elején hozzáfogott az építéshez s a fedelet ez évben és 1812-ben fölvitette az első és hátsó tűzfalal együtt. Még e nyáron a vaskói havasokon a gerendákat is kifaragtatta és behozatta a Kolozs megyétől adott ingyen fuvarral. Végre 1813-ban az épület fedél alá került, a homlokzat kivakoltatott s elkészült a belső berendezés famunkáival együtt. A homlokzatra e felíratot tétette: *Az Erdélyi Nemzeti Magyar Játékszín 1813.* Nem maradt hátra egyéb a belső díszítésnél és berendezésnél. De a pénz elfogyott. Nem tehetett egyebet, mint a megmaradt építőanyagot s a Wesselényi háznál levő felszerelési tárgyakat berakatta az elkészült színházba, a kapukra, ajtókra jó erős zárapokat veretett. Így állt a színház 1820 júl. 1-ig. A huszas

évek vége felé a nemzeti szellem újraébredése tölti el a lelkeket Kolozsvárt. 1819—20 telén a színészek felváltva játszottak a németekkel, amiből sok kellemetlenség származott. Ez nemcsak a színtársulatot, hanem a színházi bizottságot is érte, főleg azokat, akik a magyar társaság fenntartásáért buzgólkodtak, akik közé tartozott Nagy Lázár is. Végül a szükséges összeget a város kölcsön adta, a belső felszerelés megtörtént s 1821 március 12-én a színház megnyílt Körner Zrinyije előadásával. Így épült fel a kolozsvári állandó színház, mely az egész hazai színművészet újrafeléledésének és virágzásának lett szülője^a s mely után a pesti csak 16 évvel később nyílt meg.

De Nagy Lázár nemcsak felépítette a színházat, hanem éveken keresztül igazgatója is volt. Alig nyílt meg a Farkasutcai színház, már megnehezült felette az idők járása. Vezetését az országos választmány vállalta, de a lelkesedés hamar ellobbant. Kolozsvár nem volt képes a maga erején a színházat fenntartani. Az országos választmány, melynek semmi anyagi forrás nem állott rendelkezésére, a megnyitás után egy évvel árverés útján 2000 frt évi bérért árendába adta a színházat Nagy Lázárnak. Ez a lelkes hazafi, aki élénk figyelemmel kísérte az erdélyi színészet eddigi útját, belátta, hogy legsürgősebb feladata énekes társulat szervezése. Csak a daljátékok műsorba iktatásával lehet a német színészek próbálkozásait végleg fölöslegessé tenni s a közönség szélesebb rétegeinek érdeklődését fölkelteni s állandóan ébren tartani.

Vállalta tehát a kockázatot s elhatározta, hogy kibővíti jeles énekes színészekkel a társulatot. Számítása bevált: a magyar nyelvnek ez a térhódítása első győzelme volt a Farkasutcai színháznak. — Az első eredeti magyar opera is ennek a színháznak köszönhető. Nagy Lázár ugyanis attól a törekvéstől fűtve, hogy a daljáték-előadásokat minél magasabb színvonalra emelje, alighogy átvette a színház vezetését, meghívta Debrecenből az ott állomásozó magyar ezred karmesterét, Ruzitska Józsefet, aki azután igen sok új magyar dallal kedveskedett a közönségnek s azonkívül két magyar tárgyú operát

^a Hegyesy Vilmos: Emlékkönyv az erdélyi magyar színészet száz éves jubileuma alkalmából. Kolozsvár, 1892.

is írt: Béla futását és Kemény Simont. Ruzitska nem sokáig maradt Kolozsvárt. Sok daljátékkal gazdagíthatta volna ő a magyar játékszíni könyvtárt, mert Nagy Lázár rövid idő alatt 16 új darabot fordítottatott le s a játékszíni mutatványok iránt újra érdeklődést tudott kelteni a kolozsvári közönségben.

„Igazgatóságának első éve alatt Nagy Lázár rendet, fegyelmet teremtett a társulat kebelében s a közönség is nagy szeretettel fordult a színház felé. A gazdasági ügyekkel sem volt baj, a színészek megkapták járandóságukat. Illetőleg ez is baj volt. Mert híre járt, hogy a színház jó vállalkozás s erre Hollaky Antal a jövedelem reményében néhány úri társával szövetkezve Nagy Lázárénál kedvezőbb ajánlatot tett a játékszín bizottságnak a színház bérletére. Nagy Lázár visszavonult. Az új bérlők pedig egy év alatt mindazt szétrombolták, amit az előző céltudatos igazgató fölépített. Takarékoskodásból megszüntették a daljátékok művelését, a tagokat nem fizették rendesen, a közönség elidegenedett a színházról, a fegyelmetlenség újra lábrakapott a színpadon. A színházi bizottság akkor közzétette, hogy új bérlőt keres. A kitűzött határidőig azonban senki sem jelentkezett. Ujra Nagy Lázár vállalta a vezetést maga mellé véve társakul Udvarhelyi Miklóst és Székely Józsefet. Nagy Lázár kijelentette, hogy a maga részére semmit sem kíván a jövedelemből, a játékszín iránti szeretetből önzetlenül vette vállára újra a színház vezetésének terhét. Persze ismét műsorába akarta iktatni a daljátékokat s ezen az úton akkor nyerte a legdöntőbb csatát, amikor sikerült Kolozsvár számára meghódítani Déryné, a „magyar hajnal fülemiléjét”.

Déryné amikor Kolozsvárra hívták, húzódozott. Rossz hírért hallotta a kolozsvári színháznak. Hogy a vezetők civakodnak, kapkodnak. És ennek a hírnek volt is alapja, mert tudjuk, hogy az első években a vezetők egymást túrták ki az igazgatói székből. Később Kolozsvártól való vonakodásáról azt írja Déryné: pírulva kell bevallania, hogy oly kicsinylőleg gondolkozott Erdélyről, mert csak abból ítél, amit mindig elbeszélések által szedett füleibe, mit a környező népek műveletlenségéről hallott. „Nagy Lázár urat is, kit furesán lefestének, az intendánst, némi adatokból ismertem csak, egy szörnyű zsu-gori, értetlen embernek írták le”. (Déryné Naplója. II. 91. l.)

Nagy Lázár okos ember volt, tudta, hogy Déryné nélkül nem tudja a színház szekerét jó vágányra terelni. Hát elküldte két jeles színészt, Székely Józsefet és Udvarhelyi Miklóst négy fogaton Miskolcra, ahol akkor Déryné játszott s meghagyta nekik, hogyha az életük kedves, a színészről nélkül ne merjenek visszatérni. Ellátta őket pénzzel és teljhatalommal. Vígjátékíró tollára való, mulatságos események történtek Miskolcon a két megbízottal. A fogadójuk szobájából nem mertek kimozdulni, mert fölfedték kilétüket és agyonütéssel fenyegették őket, ha Déryné elrabolják. Szentpéteri Zsigmond közvetítette azután az üzeneteket a fogadóbeli rabok és Déryné között. Döntő volt Szentpéteri szava s a miskolci igazgató nemtelen viselkedése Dérynével szemben. Így jutott el Déryné Kolozsvárra 1823. dec.-ében, egyelőre csak néhány vendégszóra, amiből a kolozsvári közönség szeretete négy évi rabságot csinált annak a művésznőnek, aki addig városról városra bolyongott szabadon és seholsem volt maradása. Rövid idő alatt a műsoron 16 opera szerepelt. Déryné büszkén írja naplójában: „Kolozsvár volt a magyar színészet megteremtője s a magyar opera bölcsője”. Mikor 4 év múlva Pestre megy, naplójában ezt jegyzi fel: „Elhagytam kedves kis második hazámat”. Különben Déryné így írja le emlékeit Nagy Lázár meghívásáról (II. 10., 111): Mikor kolozsvári meghívó levelét megkapta, „kicsinylőleg gondolkozott Erdélybe menetele felől. „Ugyanis én bátor ésszel még akkor csak abból ítéltam, amit némely elbeszélések által szedtem fülembé, amit az oláhok műveletlenségéről hallottam. És az egész Erdélyt, Kolozsvárt sem véve ki, csupa oláhokból állónak képzeltem, némi adatokból ismertem az akkori intendást, Nagy Lázár urat, kit furcsán lefestének (egy szörnyű zsigori, érttelen embernek írták le) s kiről nevetségül gyakran előhoztak példakép egy-egy kis adomát”. S elmondja a társaságnak egy vidéki excursióját, mikor az ispán is megy azzal az utasítással, hogy vigyázzon, haszontalan költségeket ne csináljanak, mert a theátrálista nép nagyon költekezik, különösen, ha nem a maga erszényére megy. „Igen szűken adott mindenre, ami szükségletekre kellett a színház körül”. Ezek jutottak eszébe, mikor Nagy Lázár meghívó levelét megkapta. Gondolkozott s végül elhatározta, hogy nagy követeléseket

tesz, a fősvény intendáns nem adja meg s így eleget tettem a meghívásnak s magamnak is, hogy hon maradok". Megírta feltételeit: 300 frt útiköltség, egy középpáholy, egy arany egy játékra, csakhogy legyen biztosítva minden páholy, a többi rendes áron. Elment a levél s egy hónap múlva jött rá a felelet. Nagy Lázár azt írta, ez lehetetlen. Ezután következett Székely József és Udvarhelyi Miklós kiküldése, hogy Dérynét Kolozsvárra hozzák. Mikor Kolozsvár felé közelednek, akkor tudja meg, hogy még mindig Nagy Lázár a direktor. Ekkor mondja Szentpéterynek: „Hiszen maguk erről semmit se szóltak. Hiszen ez egy igen értetlen és közönséges gondolkozású ember. Azon ember engem már egyszer hívott be Erdélybe, de igen nagynak találta követelésemet és így nem lett belőle semmi. Nekem azzal az úrral meggyül a bajom, attól félek". Így feleltek: „Nagy Lázár úrtól ne tessék tartani. Ő igen tudja becsülni a színészeket, csak az az egy hibája, hogy rendkívül fukar, azzal pedig mi színészek nem igen vagyunk egyhangzásban; azért is most egész másképp fog kezeltetni az egész, ő pedig végkép lemond". Pedig ő volt, aki legjobban tűzelt, hogy csak mennél előbb induljunk már útra, hogy kaphassuk meg a T. asszonyt".

Megérkeztek Kolozsvárra. Székely és Udvarhelyi legelőször Nagy Lázárhoz mentek jelenteni megérkezésüket. „Nagy Lázár mindjárt rendelést tett, hogy igen csinos szállást fogadjanak az utcára és igen csinosan bútorozzák be minden kényelemmel". Mikor Belmonostori szállására vezetik s belépik szobájába, megvolt lepetve. „Igen csinosan bútorozott meleg szoba fogadott magába. Csinos díván, két oldalt nagy faedényben gazdag zöld levelekkel jól ápolt leander díszlett s egyébként is minden kényelemmel volt ellátva". Kinek köszönheti a figyelmet? kérdi. „Nagy Lázár úr ránk parancsolt, hogy minden kényelemmel legyen ellátva, mi csak szükséges". Csak tükröt nem látott, de azt is hozták mindjárt. Nagy Lázár maga álló tükrét küldte el. Erre Székelyt megkéri, szíveskedjék Nagy Lázárnak üdvözetét kijelenteni és mély köszönetét annyi figyelemért.

Föllépése utáni napon megjelenik nála Horváth Dániel s kéri, hogy jelenjék meg a színházi bizottság gyűlésén, hol megbeszélik az énekes társaság összeállítását, mert „ők égnék a vágytól, hogy Nagy Lázár kezéből kivegyék a kormányt" s maguk közül választanak intendánst és rendezőt.

Alig távozott el Horváth, jött egy inas, hogy Nagy Lázár holnapra ebédre hívja és egy órakeres fog érette jönni. „No gondoltam magamban, milyen lesz majd az a nagyszerű ebéd egy fősvény, nőtlen agglégénynél!” Midőn másnap felvette Székelyné, csak „elbámult a nagyszerű terítéken, amint az ebédlőbe belépett. „Minden megvolt az asztalon, ami egy elegant díszterítékhez megkívántató”. „A házi úr kibontakozván a többség közül, kikkel társalgott s kik között gubernalista is volt, elébem jött s oly nyájas udvariassággal üdvözölt, melyen én elbámultam”. Ebéd előtt pici ezüstpoharakban málna és narancs likört hordott körül a szolgál ezüstitálcán. Azután kétféle leves, négyféle assiette, irós, vajas tészta hústöltelékkel, rizskása kövér pulykamájjal, rántott csirke. „Aztán ez a szívesen kínáló házi gazda. Ki mondta azt, hogy ez fősvény és egy komor magának való?” Közbe észreveszi, hogy amit ő csirkének nézett, az béka. Megijedt, kiesett a villa a kezéből. Tokajival kínálják. Nem lett semmi baja. „Jól esett”? kérdi Nagy Lázár. „Igen jól, most már ezentúl mindig megeszem”. Másnap készítettett egy tállal s azon forrón elküldötte Dérynének. Ezután következett 2 tál töltött káposzta. Déryné nem is akart ránézni. De Nagy Lázár mondja: „Én a T. asszonyt kolozsvári káposztával kívántam meglepni, mert azt tudom, hogy még nem evett így készítve. Ezt csakis az én szakácsom érti így készíteni”. Déryné nem is tudott ellenállani.

Másnap el is küldte a rántott békát.

„Nekem Nagy Lázár úr tetszett. Ne tessék valahogy félreérteni: nem úgy! Hanem csak azon igazi magyar társalgásnál fogva, melynek ő maga volt az útvezetője, vagyis inkább tonusadója. Úgy érezte az ember magát nála, mint otthon. Még ebéd vége felé, midőn a champagneívás megkezdődött s maga Nagy Lázár reám köszönté üdvözlő poharát, mely az egész vendégsereg által visszhangzott, mindjárt kezdődött a vitatkozás a színészet dolgairól: hogy most már élenkebbül fog fölkaroltatni s nagyobb lesz a rend; csak azt sajnálja, mond Lázár úr, hogy épen most csapják el őt a direktorságból, midőn engemet megnyertek”.

Nagy Lázár tehát bérbe vette a színházat először 1821 aug. 16-tól 1823 aug. 23-ig. Az első évet két pörrel zárta be. Az egyiket ő indította szerződöttetett tagjai ellen a nekik adott előlegekért. A másikat a városi tanács ellene, mert 1821—22-re a 12.000 frt tőke 2 évi 1440 frt kamatjából 300 frtot megfizetni nem akart. Számadással igazolta ugyanis, hogy a színházi bizottság tartozik neki 45 frt 29 krral s ezt a bizottság elismervén, felmentette őt a 300 frt megfizetése alól.

Folyt. köv.

Dr. Gál Kelemen.

A „Zilahy-dráma“ vallás-lélektani szempontból.*)

Mult év szeptemberében bolsevista repülők bombát szór-
tak a magyar fővárosra. A hadijelentések stílusában
szólva a bombázás nyomában bizonyos mértékű emberi és
anyag károk keletkeztek. Az egyik bomba Zilahy Lajos re-
gényíró főúri gonddal megépített villáját porrá zúzta. Az író
és családja a Balaton mellett értesült a szerencsétlenségről,
amit a villában nyaraló idegen nevelőnő és két kis leányka
tragikus halála még csak fokozott. Zilahy megrendülve sietett
haza s az eléje táruló borzalmas látvány villámszerű elhatáro-
zást váltott ki belőle. Végrendeletet fogalmazott meg, amely-
ben minden meglévő és leendő vagyonát a magyar nemzetre
hagyta iskola-létesítés céljából. Szerinte az a tény, hogy ő és
családja életben maradt azt jelentette, hogy Isten akart vele
valamit. Valami olyat, amit ő eleddig nem tett. Amint egyik
barátja mondotta: „az Isten rákiáltott”, hogy kezdjen új éle-
tet. Kézzelfogható tényként elébe robbantotta a bombatölcsért,
amelyet angolszász gyártmányú gépen orosz pilóta hozott
örök mementóként. (Zilahy angolszász és demokrata szimpá-
tiája ugyanis közismert.)

Zilahy gondoskodott arról, hogy végrendeletének belső
rugóiról, melyeknek láncolata évtizedes multból a bombatölcsé-
rig hullámozott, a végrendelet tartalmáról s a létesítendő iskola
céljáról részletesen tájékozódják a nemzet közvéleménye.
Amint várható volt a visszhang nem maradt el. S a visszhang-
ban a csodálattól ellágyuló orgona hangtól az érces mennydör-
gésig minden hangváltozat benne foglaltatott. A vita-vihar
még ma sem ült el egészen, csupán elcsöndesült, azt mondhat-
nók, hogy a gondolatot a sajtó-hullámok a nemzet lelkébe so-

* Jelen cikk helyszüke miatt a megelőző számból kimaradt.

dorták, ahol most érik, esetleg csirázatlanul elpusztul. Ez természetesen a jövő kérdése. Van azonban a drámának, mint minden emberi drámának, örök időkre szóló jelentősége is s ez a vallás-lélektan mezeje felé mutat. Minket főleg ez érdekel, mert ez a magja az egésznek. A többi csak burok. Elismerjük, hogy a burok csonthéjas s ezért nem könnyű a maghoz jutni. Magyarán szólva nem könnyű, mert, aki ma a Zilahy drámához nyul, annak minden egyes szavában állásfoglalást látnak vagy keresnek. S ez természetes is. Ma a világnézetek élet-halál harcát vívjuk. A létünk sürget, hogy a jelenlegi „cseppfolyós” lelki állapotból kikristályosodjék az új világ eszméje. E sorok írója nem tartja szükségesnek, hogy külön hitet tegyen az új világ mellett. Ha van valami értelme és értéke az életének, az erről tanuskodik. A dolgozatban mégsem hagyhatjuk érintetlenül ezt a kérdést sem.

A vallásos érték végső kritériuma sohasem lélektani, hanem inkább vallás-erkölcsi. A lélektan csak azt kérdezi *hogyan* ment végbe egy folyamat, a vallás-lélektan arra kíváncsi, *hogymit eredményezett* Péternek vagy Pálnak az életében. Ennek megfelelőleg a Zilahy-dráma felett értékítéletet kell mondanunk s hogy erre képesek legyünk az egész kérdést, tehát minden vonatkozásában fel kell ölelnünk. Természetesen csak madártávlatból, mert részletes taglalása köteteket igényelne.

A „Zilahy dráma“ fölbukkanása óta a közfoglalomban változásokon ment keresztül. Eltérő értelmezést adtak neki. Voltak, akik egyszerű „esetnek“ keresztelték, mások „Zilahy-ügynek“ minősítették. Mi drámát látunk benne. Ugy szerkezeti, mint tartalmi szempontból egy dráma bontakozik ki előttünk. Nyitánya Zilahy házasságával kezdődik, csúcspontját a megrendítő tapasztalatban éri el, happy-endes befejezése a végrendelkezésben oldódik föl. A dráma feszültsége a személyi vonatkozások mellett olyan egyházpolitikai kérdésből táplálkozik, amely nemcsak Zilahynak, hanem az egész magyar társadalomnak szellőzetlen, fájó ügye. Ez a reverzális kérdése. Zilahyt nagyon megrótták, hogy ezt a kérdést olyan nyílt őszinteséggel föltárta. Lehet, hogy a megrovóknak volt igazuk, mert hiszen ma nem diplomatikus olyan dolgokról beszélni, amelyek látszat szerint éketvernek a magyarság testébe. Egy azonban bizonyos, valamikor az idők teljességében

szembe kell néznünk a reverzális-kérdéssel, mert amíg nem rendeződik, addig a magyar életben alig lehet felekezeti egyenjogúságról beszélni, jóllehet ezt a törvény is biztosítja. Nézetünk szerint a valóságos, a „szálka-nélküli” egyenjogúság egyik legerősebb kezesége az egészséges felekezeti és családi békének Magyarországon.

A dráma kifejlése a nemzetnevelés, az iskolaalapítás nagy és boldog gondolatába torkollik bele. Zilahy, aki vallomása szerint évek óta töri a fejét ezen, valami „vezér-nevelő” iskolaalapításra gondolt. Nem szerencsés kifejezéssel a „kitűnők iskolájának” nevezte el. Birálói részéről ezért érdeme szerint meglakolt. Sietett is más nevet választani s mondhatjuk, hogy sikerrel és szerencsésen. A leendő iskola neve „Horthy István Kollégium” lesz. Aki ismeri Zilahy Lajos életét és lelki adottságait nem kételkedik abban, hogy az iskola felépül. A magyar társadalom élénk figyelemmel kíséri a fejleményeket s Kodolányi megfogalmazásában csak egy kikötéssel él, hogy az iskola „kitűnő” legyen. A minősítés egyszerűen azt jelenti, hogy úgy a tanárok, mint a tanulók kiválasztása az új világ és a megújuló népi Magyarország szellemében és céljaiért történjék. Napjainkban gombamódjára elszaporodtak a „nemzetnevelők”. Ezt a nagyhorderejű kérdést azonban lényegében csak Györfy István egyetemi tanár érintette: „Az új magyar művelődés alapjai” című dolgozatában. Ő is csak érintette, mert a nemzet örök gyászára korán elköltözött közülünk. De itt maradt a lelke, amely arra int, hogy nemzetneveléssel csak az foglalkozzék, aki Bartók és Kodály mintájára le tud szállni a népi alapokhoz. Ami ezeken felül történik az üres szóbeszéd vagy szándékolt megtévesztés, mint Mlárai Sándor kiáltványa a nemzetnevelésről.

A végrendelettel kapcsolatban az *adakozás körülményei* sem kerülték el a bírálók figyelmét. Bár Zilahy bő részletezéssel elmondotta azokat a külső és belső mozzanatokat, amelyek elhatározásához vezették, mégis kulisszatitkokat, u. n. hátsó gondolatot kerestek cselekedetében. Zilahy esete az adakozás lélektanának problémáját veti fel s nem lenne haszontalan dolog, ha valaki tudományos szempontból áttanulmányozná az emberiség nagy és kis adakozóinak élettörténetét s megpróbálna feleletet keresni arra a nagy rejtélyre,

hogy általában és egyénenként is miért adakoznak az emberek. Vajjon önzetlen szeretetből vagy épen önzésből, hiúságból, őszinte megbánásból vagy lelkiismeret-könnyítésből, stb.? Nem lenne haszontalan dolog mérlegre dobni a fellelhető erkölcsi motívumokat s felállítani az értékskálát közöttük. S megállapítani, hogy ezek szerint mely motívumokból fakadó adakozásokat fogadhat el az emberi vagy nemzettársadalom, Rockefeller vagy Nobel számokban ki nem fejezhető alapítványait a liberál-kapitalizmus harácsoló szellemén összehordott tőke eredményezte, az olajnak és lőszergyártásnak az a moloch-gépezete, mely ember vérrel táplálkozott. Nobel Alfred ezen eltűnődhetett s talán a lelkiismeretén akart könnyíteni világraszóló alapítványaival, de Rockefeller még eddig sem érkezett el. Nem érkezett el mindaddig, míg valósággal pergőtűz alá nem vette az amerikai társadalom s ki nem préselte belőle az első alapítványozó összegeket. A következők már inkább fogadott fia ösztökélésére vagy annak jóvoltából történtek. Berde Mózsás, „jóltevőink fejedelme“ egy egész életet szentelt fillérekből összegyűjtött egyházmentő alapítványának megtételére. Sokan nézhatték és ítéltek különöncnek ezt a fejedelmi embert. Szegény Bors Mihály alapítványával egy szép pontot akart tenni nihilizmusba fulladt, elhibázott életére. Zilahy Lajos, némelyek szerint, belépőjegyet akart váltani az új világba. Zilahy a vádakra az irigykedés lélektanában keresi a feleletet. Az emberek hajlandók a sárba ráncigálni azt, aki életével vagy cselekedetével magasan föléjük tud emelkedni. A példából rájuk vetül a követés súlyos terhe. Érzik, hogy most rajtuk a sor.

Nézetünk szerint a vád nemcsak pusztán emberi, hanem világnézeti forrásból is táplálkozik. Hiszen az új világ eszmeharcosai lobbantják ezt leginkább Zilahy szemére. A szó ideális értelmében ők is alapítványozók. Életük odaajándékozásával egy új világnak a letéteményesei. Becsületes szegénységük az alapító levelük, mert a világ kezdete óta mindig a szegények várták és ők munkálták először önzetlenebbül az új és jobb világot. Ezért örök törvény Jézus mondása, hogy „boldogok a szegények, mert övék a mennyország álma“. Így állván a dolog, egy pár kirívó eset kivételével, inkább nemes vetélkedésről, mint irigységről eshetik szó. Végül is akárme-

lyiknek adjunk igazat, pártatlanul meg kell állapítanunk, hogy a cselekedetnek önmagában is van értéke. S ez a Zilahy Lajos alapítványára is vonatkozik. Életében, amint maga bevallja, lehettek tévedések, eshettek foltok, ez azonban nem lehet ok az alapítvány visszautasítására. Ady fájóan csúnya életére tekintve, ki merné visszautasítani az ő magyar messiási örökségét? S gondolt-e az Unitárius Egyház, mint válás-erkölcsi intézmény arra, hogy Bors hagyatékát ilyen alapon ne fogadja el? Egyetlen pillanatig sem.

A bírálók szerint van az alapítványnak még egy szépséghibája s ez abban áll, hogy Zilahy nem az ép villát, hanem a romokat ajánlotta fel a nemzetnek. Ezt valóban Zilahy is érzi, mert hiszen vallomásában többször utal arra, hogy a végrendeletéről már évekkal azelőtt gondolkozott s élő személyeket nevez meg, akikkel több ízben tárgyalt ilyen célzattal. A felelet Zilahy őszinteségétől függ. Lélektanilag a következőképen fest az eset. A hangsúly a megrendítő élményre esik amennyiben az nemcsak a drámának a csúcspontja, hanem a végrendeletnek is eredője. Enélkül nem igen látott volna napvilágot a végrendelet. A jelenben és ilyen formában minden bizonytalansággal nem. Az adakozás tehát az élmény következménye, úgy is mondhatnók, hogy bizonyosságtévő nemes levele. S az adakozás erkölcsi értékéből mitsem von le, hogy az megrendülésből vagy boldog örömből származik-e? Sőt, szinte törvényszerűség az, hogy nagy elhatározások, nagy lelki barrikád-harcokból keletkeznek. Luther német reformációja azokból a megrázó tapasztalatokból eredt, amelyeket Rómában szerzett s amelyek kínnal, fájdalommal és kiábrándulással töltötték el a lelkét. Ember nem ébredt öntudatra nálanál keservesebben. Romokon állott s onnan indult el megreformálni a keresztény egyházat. S a történelem folyamán ezt a lelki mélybezuhanást senki sem tüntette fel a német reformáció szépséghibájának. Ellenkezőleg...

Azt is hibájául rójják Zilahynak, hogy leplezetlenül és szerénytelenül kitergette a hálószoza titkait. Zilahy védekezik. Lássuk mi ebben a lélektani igazság. Ismét az ő őszinteségére hivatkozunk. Ő írja, hogy találkozott Istennel, valóságosabban és megrendítőbben, mint valaha. A tapasztalat egy teljesen új világot nyitott fel előtte, új értelmet adott az éle-

tének és Zilahyt vallomásra kényszerítette. Részben, hogy eltemesse a multat s részben, hogy boldog lelkendezéssel ölelje magához a jövőt. A vallomás egy nagy ténye az életnek s a lélek ha megárad dagad, száguld és újra dagad, mint a bővizű patak. A szerelmes első izgató csókjáról, az asszony első anyálményéről, a tékozló fiú megtéréséről, aki Istennel találkozik megrendítő tapasztalatáról vége-hossza nélkül tud beszélni. Ide futnak az élet eseményei, mint fókuszba a sugarak, hogy aztán újra még nagyobb erővel és forrósággal löveljenek szét, hogy az új felfedezésről tűzrózsákat hullassanak, mint valami mesekeltő csillagszórók. Szent Ágostontól Ady Endréig sok millióyin vallottak az életről ezzel a mottóval: „*mivé lettek és mivé lehettek volna!*” Százszor és ezerszer elismételték ezeket a vallomásokat. Maga Zilahy is azzal védekezik, hogy nagyon keveset mondott el a sok-sok mondanivalóból. Lehet, hogy egyszer könyvbe formálódik ez az izzásban lévő ide-oda hőmpölygő élmény-anyag s Zilahy mesteri alkotásában életre kél. Lehet, hogy akkor szalonképesebben jár-kél majd közöttünk. Most azonban a csordultig telt lélek-kehely kiömlött, úgy ahogy van, természetesen, mint az erjedő bor a pincében. Aki ebben szerénytelen exhibicionizmust, pöre lelki nudizmust, esetleg dicsekedést lát, az nem igen ismeri a lélek csodálatos törvényeit. Zilahy Lajos író, az írónak az a láthatatlan olvasó közönség, mint a lelkésznek a szószék. Hányszor lép a lelkész „saruvál” a szószékre, hogy Isten forró közelségében kiáradjon belőle is a tisztító vallomás...

A bombatölcsér mélyéből egy új világ merült fel Zilahy előtt, egy új világ Istennel s ez új értelmet adott az ő életének. Zilahy nyilvánvalóan pálforduláson esett keresztül, közismerten szólva megtért. Vajjon mit mond erre a vallás-lélektan? Ortodox felfogás szerint megtér az, aki újjászületik, megigazul, kegyelmet nyer vagy olyan vallásos tapasztalaton esik át, amelyből bizonyosságot szerezhet arra nézve, hogy a bűn csábítása és az üdvösség keresése, vágya között vergődő lelke a bűnfertőből a mennyországba jut. Más szóval megváltatik. A megtéréshez elengedhetetlenül szükséges a megaláztatás, a porbasújtás, vagyis az a lelkiállapot, amelyben a hívő, esendő voltának tudatában, saját akaratát kikapcsolva, halálos vergődések közepette esdi, kívánja, könyörgi vagy teljes megadással várja a megváltás csodálatos munkáját. Ilyen értelemben Zilahy nem tért meg. Nem is térhetett meg, mert vallásossága csupán

„dac” kálvinizmus volt. Vallomása szerint csak akkor támadt föl benne a református önérzet, amikor a reverzáison keresztül túlsokat követeltek tőle. Az ő lelke nem volt átítatódva a bűntudat teológiájával s éppen ezért Isten-élménye a legtermészetesebb módon, mondhatjuk unitárius módon jelentkezett. S minket főleg ez a vonás érdekel. Zilahyra rákiáltott az Isten, másokhoz szól csendben, a lekiismeret belső hangján. Ki így, ki amúgy hallja meg. Tény ellenben az, hogy életünknek valamilyen vitathatatlan pontján és idejében találkozunk kell vele, közvetítők kizárásával, szemtől-szembe. Erről az a lelki kiegyensúlyozottság tanuskodik, amelyet annak nyomában érzünk. Zilahy életében bizonyos hasadás keletkezett, ami mind jobban mélyült s mind több feszültséggel telítődött meg. A feszültség olyan meghasonlást eredményezett, amely elrabolta az élete célját. Zilahy minden gazdagsága mellett üresnek, céltalannak találta az életet. Az Isten-élményben nemcsak a lelki egyensúly billent helyre, nemcsak nyugalom szállta meg, hanem az életcélja is megvilágosodott előtte. *Rájött, hogy a vagyon nem minden. A lélek sokkal több s a lélek nyugalma a legnagyobb boldogság a világon.* Ez a felismerés évtizedeken keresztül elfojtva élt, sáppadtan vibrált a lelke pere-mén, most élete központjába került s teljes fényében fellobo-gott. Zilahy felszabadult, mert a villa romja csak a régi éle-tet temette maga alá. Ne túlozzuk el a dolgokat! Mi nem akarunk Zilahy köré „evangéliumot” teremteni, drámája azonban evangéliumi igazságot támaszt alá, azt az igazságot, amit a szószék hirdet alkalmas és alkalmatlan időben. S ezt boldogan jegyezzük meg.

Zilahy végrendeletének a „minden” szócska ad keresztényi és magyar értelmet. Itt sem akarunk túlzásba esni. Nem is beszélünk hát csodákról. Ilyen végrendelet ma százezrével íródik a Don partján, ahol a magyar honvéd mindenét adja a hazáért. A szó kemény és fájó értelmében gyakran többet ad, mert-hiszen életét áldozza érte. Mégsem térhetünk minden megjegy-zés nélkül napirendre a Zilahy végrendelete felett.

Jézus a „mindent” a szegényasszony két fillérjével mérte. A tanácsotkérő gazdag ifjúnak is ezt mondja: „Add el minde-nedet s jer kövess engem!” Az írások szerint az ifjú szomorú szívvel távozott, mert sok földi jóval rendelkezett. A Mester ítélete ismerős: „Könnyebb a tevének átmenni a tűfokán, mint a gazdagnak bejutni Isten országába.” A „vagy-vagy” nagy kérdése előtt Zilahy a „jobb részt választotta”, mert vi-lágossá lett előtte, hogy az élet kiteljesedése, a teljes élet meg-élése anyagi javak igénybevételével ugyan, de a lélek értékei-ben valósítható meg. A lelki javak eszközeinkkel le nem mér-hetők, de a szó vallás-erkölcsi jelentésében Zilahy a „minden-

nel” „többet” szerzett. Maga állapítja meg, hogy így többet hagyott a fiára.

Vannak megjegyzések, melyek szerint Zilahy elhatározását döntő módon befolyásolta az ő alaptermészete. Zilahy bohém, költőember s könnyen le tud mondani az anyagi javakról. Élete amúgy is tele van hullámheggyekkel és völgyekkel. A mélyből mindig föl tudta tornászni magát. Nagyszerű üzletember. Talán az egyetlen az élő magyar írók közül, aki kezében tartva darabjai sorsát, munkáival a legtöbbet keresett, kül- és belföldön egyaránt. Mindebben lehet igazság. Bár Zilahy leendő vagyona, tehát szerzői díja is benne foglaltatik a végrendeletben. Elhatározását mégis a nagy élmény szabta meg. Amint ő írja, ez nem akart példaadás lenni, hanem egy spontán megnyilatkozás, miszerint ő megértette Isten szándékát. Viszont éppen ezáltal lett igazi példaadás, amire különösen az ifjúság lelke rezonált. Ismeretes, hogy a sárospataki ref. teológusok, harctérről hazatérő tisztek önként kapcsolódtak be a rom-eltakarítási munkába, fiatal egyetemi hallgatók pedig hivatalos iratok alapján ajánlották fel örökrendő vagyongrúpjukat az iskola céljaira.

A „minden” szónak van még egy másik erkölcsi implikációja. Jelesül az, hogy Zilahy felismerte, hogy *mindene a közösségtől, a magyar nemzettől származik*. Javainak kivüle van más gazdája is, a nemzete és Istene. Amije van tehát nemcsak az övé, hanem az örök gazdáké. Zilahy mindent felajánl a nemzetének és Istennek. Ezért is érdemes lett volna a bombatólcsér mélyére nézni.

Fejtegetéseinknek a végére értünk. Unitárius lelkészek vagyunk s nem tagadhattuk meg magunktól, hogy a Zilahy-drámát a jóhiszeműség szemüvegén keresztül nézzük. Nem dicsérni, nem is gyalázni, hanem megérteni próbáltunk egy olyan kérdést, amely úgy keresztényi, mint magyar szempontból sokunknak belső szívügye s a lehetőségek szerint igyekeztünk levonni magunknak a jótanulságokat. A kérdés személyi vonatkozásával kapcsolatban, hogy a Zilahy megtérése tartós lesz-e, egész életére kiható lesz-e, arról nehéz lenne kezeskedni. A vallás-lélektani statisztikák szerint 70—80% álhatatos marad. A jövő majd megadja a feleletet. Egyet azonban ismételtlen leszögezhetünk: *Zilahy a vallásos tapasztalat villámfényénél, ha egy pillanatra bár, de világosan meglátta, hogy mit kíván tőle Isten, miben várja, hogy tartozását lerója saját lelkiismerete és nemzete előtt*. A Zilahy-dráma örök emlékeztető sok magyar Zilahy Lajosnak!

Simén Dániel

Brassai Sámuel és a muzsika.

Befejező közlemény.

Legelső és legszentebb, legáltalánosabb cél, melyet a műbírálónak sohasem szabad szem elől tévesztenie az „a művészet ügye előmozdítása“. Minthogy a műbíráló a közvélemény költője, mindent, ami kezén átmegy tisztítania, szépítenie, nemesítenie és eszményítenie kell. A közvéleményt az ítész a szeles, poros és unalmas országútról a kies ösvényekre kell, hogy vezesse és vele meg kell ismeresse az elhanyagolt, ismeretlen vidékeket. A bírálatnak két része kell legyen, az egyik dicsérő, a másik ócsároló. Az előbbit a művész kivágja, elküldi haza rokonainak és barátainak, hogy vele örvendezzenek. Ebben a részben kell, hogy a bíráló a közönségnek megmutassa a műben és előadásban azokat a szépségeket, melyeket az egyedül nem venne észre. A hallgatóságnak ily módon újabb élvezetforrásokat kell megnyitni, olyanokat, melyeket egyedül nem talált volna meg. A művésznek olyan képességére és teljesítményére kell a kritikus rámu'asson, melyet különben az, aki csak élvező, de nem szakember, magától nem venne észre. A bírálat feddő része szóljon a művésznek. Ez legyen szigorú, de igazságos. Figyelmeztesse olyan hibákra, melyeken segíteni hatalmában áll. Méltánytalan eljárás olyan hibák emlegetése, melyek nem tőle függnek és melyeken nem tud, vagy nem áll módjában segíteni.¹

Brassai ezen elvektől soha el nem tért és bírálatait mindig sine ira et studio írta meg. A zeneügyet, mely bírálat nélkül nem fejlődhet, a műveltség egyik kétségtelen elemének tartotta.

Véleményét senkitől, még szerkesztőjétől sem hagyta befolyásolni és megírta az igazat minden körülmények között. A Budapesti Hírlap 1856-ban hivatalos lapnak számított, amit kihangsúlyozott azzal is, hogy címlapján rajta volt a kétféjű sas. A pesti német színházban díszelőadás volt, erről a lapnak írnia kellett volna. A lap szerkesztője páholyt váltott és magával hívta

¹ Zenepolémia. Szépirod. Lapok. 1853. (51 sz.)

Brassait, hogy szép bírálatot írjon az előadásról és az azon vendég-szereplő német művésznőről. Brassai csak azzal a kikötéssel ment el az előadásra, ha az igazságot minden körülmények között megírhatja. A szerkesztője már előre dicsérte az énekesnőt, hogy Brassai bírálatának eleve elvegye az élet. Brassai tiltakozott, mivel ezt igen rossz módszernek tartotta, mert így a kíváncsiságát erősen felfokozta, de ugyanakkor ellenzéki szellemet kényszerített ki belőle. Hibájául róttá fel szerkesztőjének, hogy elfogultságra hangolta őt és megnehezítette ezzel az elfogulatlan bírálat megírását.¹

A kritika legfőbb kellékének az összehasonlítást tartotta. A bírálónak így nagy tökére van szüksége, sokat és jót kellett hallania, hogy legyen mihez mérnie a zenei teljesítményt. A művészetben minden új lángész új mértéket ad az esztétikusnak, ahogy Brassai mondotta: „új cikkelyt iktat az ízlés kodexébe“. A lángeszek nélkül a bíráló nem is tudna tájékozódni. Az összehasonlítás azonban sohasem kedvetleníthet el senkit, azért legyen elfogulatlan és serkentsen haladásra.

Az előadóművészetben igen szigorú mértékkel kell mérni. A mű szabatos és biztos előadása csak annyiban érdemel dicséretet, hogy az előadó tiszteletét bizonyítja az eljátszott mű szerzője iránt. A súlypont mindig a művek helyes szellemi felfogásán és az ilyenmódon való tolmácsoláson legyen. A művésztől meg kell követelni a biztos ítélőképességet és magasabb műveltséget, melyek nélkül nincs is igazi művészet.²

Brassai szerint a rossz bírálatnál is rosszabb a szubjektív kritika. A tárgyiasság a művészetben nem jelenthet egyebet, mint a tárgynak a művészet eszközeivel való megközelítő előadását. A művésznek kell legyen hozzá ereje, hogy a hallgatóval tárgyát a lehető legélénkebben elképzeltesse. Akiből az ilyen tehetség hiányzik és egyéniségével nem tud befolyást gyakorolni a hallgatóságára, aki az általa előadott mű révén nem tudja a műélvezőt képzettársításra kényszeríteni, az nem művész. Az igazi mesternek alkotására befolyással van annak tehetsége, műveltsége, egyéni tapasztalata, életkörülményei, vérmérséklete, de erkölcsi jelleme is. Az alanyiságban leli magyarázatát a művészi irányoknak külön-

¹ A Hugenották a pesti német színházban. Budapesti Hirlap. 1856. (126 sz.)

² Budapesti Hirlap. 1867. (80. szám tárcája).

félesége, tehát az alanyiség (szubjektivitás) a művészetnek leg-érdekesebb kelléke. Ez azonban nem áll a bírálatra, ahol rokon, vagy ellenszenvnek nem szabad uralkodnia. A kritikus bíró, aki nem lehet pártember. A szubjektív bírálat gonoszabb a rossznál, kétszínű, álnok és veszélyesebb annál, mely őszinte, de hibás. A rossz bírálat erőtlenné, értelmetlenné teszi önmagát a szubjektív pedig ügyes, számító, fortélyos és vakító lehet. Előbbi legfeljebb nem tetszik, de az utóbbi félre tud vezetni.

Saját bírálatairól mondja: ¹ „Kritikáim silányak, rosszak lehetnek, néha szigorúak is, de sohasem ijesztettek el senkit a muzsika élvezésétől“. Ténylegesen kihangsúlyozta a jót és azt, ami élvezetet vagy tanulságot nyújthatott. Brassai szigorú bíráló volt, mert „aki szeret, az fenyít“, nálánál pedig alig volt, aki a zenét jobban szerette. Szigorúsága abban állott, hogy meg nem állapodott művészt nem dicsért, mert az ilyen utána nem fejlődik, sőt inkább elromlik. ²

Rossz bírálónak tartotta azt, kinek nincs eszményképe, mintája, melyhez ítéleteit méri, de még rosszabbnak, azt, aki az ideáltól kisebb-nagyobb távolságra való eltérését, bármilyen okból elhallgatja. Jó bíráló az, „aki megrepedne belé“ ha nem mondhatná meg bármi okból azt, amit egy műalkotásnál, vagy előadásnál kifogásol. A közönségnek kötelessége élvezni a hangversenyt mindaddig, míg a bíráló határozottan ki nem mondja, hogy a mű, vagy az előadó kontár. ³

A művészről és műértőről, azok viszonyáról a következőképpen elmélkedik: ⁴ „Aki valaha művésszel hangverseny után találkozott, jól tudhatja, minő nyilatkozatokra szoktak fakadni azon urak a kritikusok irányába. Olly közlekedők illy alkalommal a művész urak, hogy kifejezéseiket az olvasók legnagyobb része előtt szükségtelen ismételnem, annál is inkább, mivel egy részük nem ritkán olyan természetű, mi nem képesíti azokat salonban vagy tárczában visszhangoztatásra“. Brassainak sok baja volt, mert abban az időben a magyar lapokban még nem volt divatos az őszinte és igazságos bírálat, és mindenki meg volt bántva, kinek szeme elé tárták művészetéről az igazságot. A helyzet annál kénye-

¹ Budapesti Hírlap. 1858. III. 24. (68. sz.) Philharmoniai hangversenyek.

² Szépirod. Lapok. 1853. (34. szám.)

³ Budapesti Hírlap 1858. (68. szám.)

⁴ Budapesti Hírlap. 1857. (69 sz.) Brassai: Művész és műértő.

sebb volt, mert a magyar zenei viszonyok még kezdetlegesekek voltak és volt bőven mit kifogásolni. Brassai megtette a magáét: irányított, tanított és nevelt bírálataiban. Sokat is köszönhetett neki nemcsak a magyar zenei élet, de elsősorban a zeneírás. Irányt, iskolát alkotott a bírálás terén.

Szigorú bírálataira az érdekeltek azt mondták, hogy fitymálják azokat. Pedig nem úgy volt. Az igazságos megrovásokért olyan dühösek, — mondja Brassai¹ —, hogy bosszúságokban a jó tanácsot is megvetik. Pedig ez nagy és káros hiba, mert nem a bírálóknak, hanem a művészeknek és művészetnek is árt. A bíráló közvetítő a művész és közönség között. A művészek elfelejtik, hogy nem maguknak dolgoznak. Ő is egy cigánytól tanulta, aki azt mondta neki egyszer: „Nem magunknak hegedülünk!” Az előadó is a közönségnek muzsikál, aki eljön őt meghallgatni. Kérdi Brassai: kinek játszik a művész: a zeneértőnek vagy annak, aki nem ért hozzá, de van pénze, hogy jegyét a hangversenyre megváltsa? „A műértő a művészek egyenlő társa, azaz jártasság, plus elméleti tanulmányok, minus mesterségbeli készség, de minus hiúság is.” Mint a szépművek múzeumában a vezető, úgy kell mutassa a jó bíráló a közönségnek a helyes útát.

Sok baja volt a bírálatokkal, azért kellett olyan világosan megfogalmaznia elveit a bírálatról, de iskolája az akkori zenebírálóknak is²szólt.

15.

Kritikái fényugárként mutatták meg az akkori magyar zenebírálóknak a helyes és igaz útát. Ezek a bírálatok feltűnést is kelteettek, mert nem csak szakszerűek, igazságosak, de mindig ötletesek és érdekesek is voltak. A közönség élvezettel olvasta őket, mert tanult belőlük, de jól is mulatott mellettük. Mai szemmel nézve, ezek a bírálatok legszebb értékei az akkori zenekritikának. Szinte egyedülállóak voltak a magyar zenebírálat terén. Brassainak csak egyetlen tévedése volt, az, hogy nem volt elég jövőbelátó és nem ismerte fel Wagner és iskolájának jelentőségét. De vajjon nincsenek-e a mai képzett, művelt, okos zenebírálok között sokan, akik még mindig nem értik és nem képesek értékelni az előrelátó és érző kortársak művészetét. A Bartók és Kodály, valamint iskolájuknak munkájában és lángeszükben hány magyar

¹ Budapesti Hírlap. 1857. (69 sz.) Brassai: Művész és műértő.

bíráló lát maradandó rendkívüli értéket? A két lángelme munkássága még ma is érthetetlenül áll komoly magyar zenebírálok előtt.

Nem lehet megróni a programzene elleni álláspontjáért mert az ő bíráló kelléktárának sarkalatos tétele így szólt: „Míg a zene zene lesz, örökös kellékei maradnak: harmónia, melódia ritmus és a bevett formák.“¹ Erről ő meg volt győződve, ettől őt senki el nem tudta téríteni. Ha elveihez nem ragaszkodott volna olyan görcsösen, mint igazságához, nem is lehetett volna jó bíráló. Bírálatainak is megvolt a maga eszményi mértéke, de nem volt mértekegysége a programzenéhez és zenedrámához. A klasszikus zene eszményi szabályaival, melyeket olyan szenteknek tartott, nem lehetett Wagnernek, Lisztnek vagy Berlioznak művészetét mérni.

Kritikái formailag és tartalmilag egyformán forradalmiak és romantikusok, mint amilyeneknek ő látta Wagnerék művészetét. Bírálataiban messze elkalandozik tárgyától, sok mindenről beszél, tanít, zsörtölődik és csak nagy kerülő után csap rá a lényegre. A bírálatokban is ezermesternek bizonyul, csillogtatja sokrétű tudását, ostoroz, bosszankodik, örül, botot emel, de ugyanakkor símogat is, minden szavából kiérzik az őszinte ügyszeretet, végül is jókedvű, de találó tréfával, mint fényszóróval mutat rá arra a helyre, ahol a hibákat látni véli. Kritikái ma is szórakoztatóak, tanulságosak és élvezetesek és minthogy igazságosak és őszinték, soha sem hatnak nagyképűeknek.

Felmerül még az a kérdés, vajjon Brassai bírálatának hangja, technikája, valamint megállapításai teljesen eredetiek, első kézből valók-e, vagy epigon, mint zenebíráló? Brassai sokat járt külföldre hangversenyekre, főleg Németországba és a régi Ausztrába. Bizonyára érdekelték őt a hangversenyekről megjelent bírálatok. A német zenebírálatnak pedig akkor híres mestere volt Eduard Hanslick a Neue Freie Presse bírálója. Kritikáira felfigyelt az egész világon minden muzsikus. Brassai ismerte bírállatait, hisz könyvtárában meg volt Hanslick minden műve, mert ennek az osztráknak bírállatai olyan híresek voltak, hogy azok könyv alakjában is megjelentek.

Brassai bírállatai sok hasonlatosat mutatnak a Hanslickéivel. Budapestre az előadók rendszeren bécsi hangversenyeik után jöttek. Egyik este még Bécsben játszott a művész, két napra rá pedig Budapesten. Könnyen adódik párhuzamot vonni Hanslick és Brassai bírállatai között. A két kritikusnak Bülow, Rubinstein, Schumanné-Wieck Klára, Ernst, Willmers, Liszt hangversenyeiről alkotott véleménye között lényegileg nincs különbség, már Dreyshockról Brassainak sokkal jobb véleménye volt, mint Hanslick-

¹ Budapesti Hirlap. 1857. (287. sz.)

nak, aki csak nagy technikust látott benne, de nem nagy költőt, mint Brassai, aki épen Beethoven játékatól volt elragadtatva. Rubinsteinban, igen helyesen, egyik sem becsülte sokra a zeneszerzőt. Wagnernek, Lisztnek és a programzenének, mindketten kérelhetetlen ellenségei voltak, közös volt mindkettőjükben a nagy tisztelet a klasszikus szerzők iránt. A romantikusok közül Schumann, Schubert, Brahms lángeszének mindketten tisztelői voltak, de kétkedéssel néztek mindenre, ami újat jelentett a zeneszerzésben. Hanslick inkább szellemes volt, Brassai ötletesen humoros. Mindketten kegyetlenül igazságosak, őszinték, akik nem láttak mást, csak a zene ügyének föltétlen szolgálását. Hanslick mindjárt rácsap a legfontosabbra, Brassai el-el kalandozik, hogy kerülő után térjen a lényegre. Hanslick, ha biztosabb és határozottabb volt bírálataiban, ha mondatai tömörebben kalapácsütés-szerűleg hatnak, viszont Brassaiiban több a szív, melegség, a tanítási vágy. Hanslick szépitész írásaiban, míg Brassaiiban több, tanítómester. Hanslick hatása vitathatatlan, de kétségtelen, hogy Brassai kritikáiban sohasem volt előbbinek szolgálai másolója és minden írására rányomta a maga egyéni bélyegét. Mindketten nyakasok, véleményükhöz szigorúan ragaszkodók, befolyásolhatatlanok, de Hanslicknak a bécsi élénk zenei életben több alkalmja volt jó és rossz zenét hallani és így nagyobb volt a gyakorlata, mert több eszményi mértékegység állott rendelkezésére, mint az éppen meginduló pesti zenei mozgalmakban Brassainak. Utóbbinak viszont nagyobb volt a műveltsége, sokoldalú az általános tudása és kiapadhatatlan az ötletkészlete.

Brassai bírálataiban is az marad mindig, ami volt, a fűró-faragó erdélyi székely, aki minden iránt érdeklődik, keményfejű, kérelhetetlen, bátor harcos, igazságos, könnyedén, természetesen humoros, őszinte, egyenes, szókimondó, célratörő, örökösen kíváncsi, ravasz, okos, körmönfont, gúnyoros toroczkószentgyörgyi góbé, aki bárhova dobják is, mindig talpra esik, mint a macska.

Ha életében nem is tulajdonítottak olyan komoly jelentőséget zenebírálatainak, mint azt megérdemelte volna, munkássága nem maradt észrevétlen sem hatástalan. Egyik életírója már akkor észrevette, hogy írásai zenéről: „még most is útól nem ért példányokként ragyognak irodalmunkban”.¹ Alapos zeneértését későbbben is megemlíti, valahányszor vele foglalkoznak.²

A mai korszerű magyar zenebírálóknak egyik első komoly egyénisége volt Brassai, azok közül való, akik a kritikában legelőször merték őszintén megmondani véleményüket. Ezt a mai zenebíráló nemzedék nem tagadhatja meg ősatyjától. Ez alkalommal megint Erdély volt az, mely megmutatta azt az utat, melyen zenebírálásunknak haladnia kellett.

Lakatos István.

(VÉGE.)

¹ Vasárnapi Ujság 1860. (42 sz.)

² Vasárnapi Ujság 1872. (52 sz.)

Halottaink.

PÁL FERENC 1861—1942.

Egyike volt egyházunk oszlopos tagjainak. Egy volt azok közül, akiknek az egyházi és közélettől való visszavonulását — magas korukra való tekintettel — megértettük és indokoltnak talátuk ugyan, de akiket mégis jól esett volna tovább is sorainkban látnunk, mert jelen nem létük igen sokáig határozott hiányérzetet vált ki és tart ébren bennünk.

Firtosváraljának volt szülöttje. Jellegzetes tősgyökeres, izig-vérig székely és unitárius.

Mint a székely erdőknek karcsú fenyői, oly sugár-magas természetű. És oly emelkedett gondolkozásban és lelkületben is. — Hiuságtól, kapaszkodásra való hajlamosságtól távol álló. Haladása, népszerűsége, tekintélye, komoly gondolkozásának, lelkiismeretes munkájának és helytállásának eredménye.

Vallásossága tipikusan unitárius; miszticizmus nélküli, őszinte és teljes meggyőződésből eredő, amelyben a hit cselekedettel párosul és a hű kötelességteljesítés gyümölcseit termi. — Így mint lelkész nemcsak hirdette a jézusi elveket, de példaadó étellel megvalósítani is törekedett azokat.

Csendes, hallgatag szűkszavúsága mély érzést takar, amely szivesebben tettekben, mint szavakban nyilatkozik meg.

Élettörténete különben röviden a következőkben foglalható össze:

Elemi iskolai tanulmányait, szülőfalujának: a történelmileg is nevezetes és régék rózsaszínű ködjébe is burkolt Firtoshegy tövében lévő Firtosváraljának iskolájában kezdte. Innen 3 évi tanulás után a székelykeresztúri, — akkor öt osztályú gimnáziummal kapcsolatos, ú. n. „előkészítő osztályban” végzte be. Ennek s az öt gimnáziumi osztálynak elvégzése után a középiskola felső három osztályát a kolozsvári alma materben tanulta s ezután a papnevelő intézetbe iratkozott be. —

Majd ennek elvégzése után előbb két évig a tordai unitárius iskolában köztanítószkodott, azután a homoródmonti Recsenyéd községben tölt be papi állást, ahonnan négy évi szolgálat után a tekintélyes homoródoklándi egyházközségbe választatott meg és neveztetett ki papnak, s itt töltötte be a papi szolgálatot nagy odaadással 1933. évig, nyugalombavonulása idejéig.

Papi minőségben a szószéken is derekasan megállotta helyét, de különösen kimagaslott papi működésében a lelkipásztori gondosság, amelyet a gondjaira bízott lelkinyáj iránt tanusított.

Irodalmilag keveset dolgozott. — Inkább a gyakorlatias irányú egyházi közigazgatási dolgok, egyházi kérdések érdekelték s ezekkel foglalkozott nagy előszeretettel. — S erre mind papi, mind előbb egyházköri esperesi minőségében — sőt rövidebb ideig egyházi főközügyigazgatói megbízatásában is — bőven nyílt alkalma.

Mint az udvarhelykörü Dávid Ferenc egylet elnöke egyháztársadalmi téren s mint a homoródoklándi kaszinó elnöke s mint vármegyei törvényhatósági bizottsági tag a polgári község és vármegye társadalmi és közigazgatási életében is tekintélyt adó szerepet töltött be.

Egy minden tekintetben derék embert veszítettünk el benne, aki kötelességéhez mindenkor hű, embertársaihoz igaz, őszinte, jóakarató szívé volt.

Legyen áldott emléke!

Ü. K.

GÁLFI LÖRINC 1865—1943.

Több mint félszázadon át állott egyházunk szolgálatában. Előbb, mint a kolozsvári főgimnázium tanára. A Teológiai Akadémia megszervezésével, mint görögszakos tanárt, az újtestamentumi tárgyak előadására hívta meg az E. Főtanács. Innen kezdve papnevelésünk szolgálatában állva fejtett ki értékes tevékenységet január 31-én bekövetkezett haláláig. Lelki alkatában az értelmi erő volt különösen kifejlődve. Ezért önálló egyéniség volt. Ítéletei megalkotásában külső körülmények nem befolyásolták. Tanácskozó testületeinkben a legtöbbször külön, önálló véleményei voltak, amelyeket bárkivel szemben férfias nyíltsággal kinyilvánított s ha szükség volt, erős logikával védelmezett. Az igazság volt előtte az élet legnagyobb és legszentebb értéke

s mindenben az igazság gyökeréig igyekezett haladni. Ha ezt egyszer megtalálta, akkor körömszakadtáig küzdött érte. Szerinte az igazság az élet lényege s enélkül üres ámitás és szétpattanó buborék minden a világon, mert csak az igazság az egyetlen valóság.

Egyéniségének ez az alkata szabta meg teológiai irányát és gondolkozását. Itt sem a tekintélyek az irányadók. Csak egyetlen tekintélyt ismert el, Jézust. Ezért minden áron Jézust kereste s az ő beszédeire hallgatott. Bármilyen szép az evangélium, de benne csak az az igazság, amit Jézus mondott és tanított. Minden egyéb külső máz: pragmatizmus. Jézus történelmi alakjának kihámozása és amennyiben lehetséges eredeti alakjában való helyreállítása, az egyetlen feladata a teológusnak még akkor is, ha ezáltal hagyományokat sért s botránkozást szül a hívő lelkekben. Jelmondata volt: őszinteség a nevelésben. Bármilyen véleménye volt a világnak felfogásáról, de annyi bizonyos, hogy mindig és mindenütt az egyenes utakat kereste és eljárásába őszinte volt.

Irodalmilag aránylag keveset dolgozott. Folyóiratunknak egy ideig Gál Kelemennel együtt szerkesztője volt s benne jelentek meg egyházi beszédei és tanulmányai, amelyek közül kiemelkedik „Legközelebb Jézushoz” c. dolgozata, amelyben leginkább tükröződik vissza teológiai felfogása.

Buzgó munkása volt a Dávid Ferenc egyeletnek, melynek alapításánál jelen volt s attól kezdve haláláig pénztárnoka, hol a hűség és pontosság jellemezte munkáját.

A legszebb családi életet élte, amelyben két fiút és két leányt nevelt fel és bocsátott szárnyra. Munkássága és gondossága folytán a családi béke és szeretet mellett anyagiakban sem éreztek hiányt. Hirtelen és váratlan eltávovása után felfedhetetlen emléket hagyott maga után nemcsak szeretett családjában, hanem jóbarátai és tanítványai nagy seregében is. Nyugalma legyen csendes!

Vári Albert

ÖZV. CSIFÓ SALAMONNÉ szül. árkosi VERESS ILONA.

Elköltözött ismét közülünk egy eszményi lény, aki a női érények legszebbjeit, a szeretetet, a szelídséget, a jóságot és a lelki finomságot egyesítette magában, melyekkel a keresztény erkölcsstan tartalmának élő megtestesítőjévé vált.

Könnyed mozgásában, élénk társalgásában, fiatalos tetterejében nem látszott meg az idők súlya, sem az, hogy beteg, nagyon beteg szívet hordoz magával. Mi mindig csak a jó szívet láttuk benne, azon jó szívek egyik legnemesebbjét, amelyek egészségesessé teszik a társadalmat s az egész földet.

Mióta egyedül maradt, az élet bajait a vallásos érzésük lelkinyugodalmával viselte és sohasem zúgolódott. Mindig hűséges maradt önmagához s fájdalmához. Nagy és méltóságos volt fájdalmában s hősie némaságában és mindennapi temetőjárásában lehetetlen fel nem ismerni tragikumát. Járt a maga útját s egész életén át csak jót tett. Nem figyelte mindig, hogy hova hull, egyformán komoly arccal hintette a szeretet magvait, a nehéz élet sok-sok szenvedését enyhítette, hogy a nyomorúság apadásával a jólét gyarapodjék. Mint az *Unitárius Nőszövetség* elnökét, nem a hír szeretete, nem a jótékonyág képmutatása, hanem a nemes szívek igaz lelkesedése vezette fáradtságos munkájában, amit Ő inkább öröme és pihenőnek, boldog lelkiállapotnak tekintett és nem fárasztó foglalkozásnak. Nemcsak másokat sarkalt állandóan áldozatkészségre, hanem ő maga is mindig adott elhunyt férje testvéreinek, sokat adott a szegényeknek és pedig nem a krózsusi kincsek sáppadt arányaiból, hanem csekély özvegyi nyugdíjának megtakarított, ragyogó filléreiből. Igazi királynői erényekkel ékeskedve, mindig magasan láttuk magunk fölött, de miért is járna alant, aki magasba termett.

A könnyөрületesség hivatott papnője, a jótékonyág lángoló apostola volt, de mindez hiába, a halál nem bánt kegyelmesen vele, meggyötörte, megkínozta. Mintha a végzet a jószág mártirává akarta volna tenni a földön, fájdalmas kimulását nem tudta enyhíteni sem az orvostudomány, sem az ágyánál aggódva álló, szeretetben felnevelt gyermek rajongó odaadása. Sokáig némán szenvedte a magát és szenvedte a szegények szenvedéseit, de aztán a kemény kőfalon keresztül is gyakran hallottam az éj sötétjében gyötrő szenvedéseit, kínzó fájdalmát s ilyenkor újra és újra kérdeztem, Uram! Istenem! hogyan, miért van az, hogy ezen a földön a legjobbaknak kell a legtöbbet szenvedniök?

Szeretett és szerették, ilyeneket a rög nem nyomhat el végképpen. Sírja felett a szeretet fog őrt állani. A jóság jóság marad mindig és mindenütt s egy erős kapocs, mely az eget és a földet összeköti. Áldott legyen emléke, örökkön örökké!

P. Szentmártoni Kálmán

IRODALOM.

JÓZAN MIKLÓS: ARATÁS. Kolozsvár, 477. l. Hallottam olyan megjegyzést is, hogy a szerző hatalmas kötetének címét nem a legszerecsébben választotta meg. Ezzel szemben, ha e munkát áttanulmányozzuk, határozottan megállapíthatjuk, hogy a cím teljesen megfelel az értékes mű tartalmának és alkotási módjának. Nem egységes munka, markonként van aratva és még az egyes markolások is, nemcsak nagyságban, hanem értékben is különböznek. Vannak kisebb, nagyobb, könnyebb, nehezebb búzafejek, de az egész összegyűjtve egy nagy halom tiszta búzát ad. Szép lelki mozaiknak is mondhatók bátran ezt az egyéni alkotást. A mozaik darabok akár mennyire különböznek és függetlenek is egymástól színben és anyagban, nagyszerűségükben az élet minden pompás színe feltalálható, de fekete szín nincs, sem a lélekben, sem a gondolatban. Az sem tévedne, aki azt állítaná, hogy önéletrajz-féle ez a sajátos alkotás, egy olyan életmű, mely az író, a gondolkozó életébe és lelkivilágába nyujt tájékoztató betekintést, amelyben feltalálható a szerző életének minden nevezetes eseménye. Van benne fény, napsugár, derűs mosoly, kacagó öröm, vagy csillogó könny és mély fájdalom.

Az I. fejezet: *Költemények prózában*. Megtudjuk, hogy szerző árván, testvértelen járta a világot. Az édesanyja korán, könnyhullatással elültette lelkébe a szép, a jó s az igaz hit magvait. Megtanította imádkozni és dolgozni, hinni és remélni. Trianon után epedve vágyakozik szülőföldjére, hogy édes apja sírjánál tanítsa meg gyermekeit szolgálni és szeretni a Hazát — száraz kenyéren is. Visszaszáll gondolata a vadregényes Torockóra, vágyakozik a torockói nagy templomba, hol a Mester gyönyörűséges igáját vállaira vette. „Segíts, segíts Árpádnak istene”. Vágyik az újtordai iskolába, hol az ABC-t és az Örökké való imádását tanulta. 1922 őszén tépe-

lódó aggodalom gyötri. Hull a levél, haldoklik a magyar. November 15-én Dávid Ferencnek, a nagy magyar reformátornak haláláról elmélkedik, kinek homlokát ma már fény övedzi.

Ha a sors olykor mostoha is volt vele szemben, a tövissek nem szürkálták meg lelkének tiszta harmoniáját. Mindegyre felcsendül dolgozataiban a szabadság és igazság beteljesülésének várása. Úgy találja, hogy: „Egy akarattal — együtt”, ez a lényege a pünkösdi jelenetnek és felteszi a kérdést: Vajjon, mikor lesz a magyar pünkösöd? Ismét Erdély, a Székelyföld felett szorong tépelődő lelke és már 1923-ban hiszi, hogy „majd hamvaiból a Fönixmadár újra éled”. (30. l.) A természet megújulásának, a szabadságnak hónapjaiban, 1924 márciusában még meggyőzőbben hirdeti, hogy „Isten megújítja a mi földünk színét” (41. l.) és eljő a keresztjáró bújdosókra a feltámadás. Hit, Remény és Szeretet lengik át lelkét s egy összeomlott világ romjaiból kivilágítani látja a megújulás isteni csíráját. Hiszi, hogy nemzete Isten kegyelméből örökéletre van hivatva. Bátorítva szól a néphez: Bízzál az Istenben, bízzál önmagadban és a jobb jövőben! Bízzál a mártíromság tövis koszorújában, amelyet megváltói önérzettel hordozol. Nincs már messze az újkor, a népek tavasza. Újra és újra Erdély bérceiről elmélkedik s gyakran hazajáró lelke 1924 karácsonyán buzgón fohászkodik: „Jövel, óh jövel Időnek teljessége! — A te karácsonyfád a Kárpátok erdeje: a te csengetyűd az Adriai tenger szíréhája”.

Mindenről elmélkedik. Nem vitatkozik, csak szeret. Az 1925. évről, a „Szent Év”-ről írja: „A mostani szent évet ünnepejjük meg mi is . . . s öleljük magunkra az egész világot békeséges, boldog áhitattal!” Köszöntőt ír Ferencz József születésének 90-ik, 91-ik évfordulójára: „Nincs több olyan pásztor, mint a mi pásztorunk”. (80. l.) Búcsúszavaiban emelkedetten méltatta, szépen örökítette meg Perczelné Kozma Flóra próféta-asszony alakját, de arcképei körül a legsikerültebbnek a Brassai bácsiét tartjuk, mert a nagy tanítómester megrajzolásában nincs semmi túlzás, költői nagyítás, csak helyesen méltányoló meglátás. Jól jellemzi az „Örök magyar”-t is, de Erdélyben ezt nem mindenki érti meg: „János törvénybe iktatja a vallásszabadságot”, mert János király néven Szapolyai Jánost ismerik, holott itt János Zsigmond erdélyi fejedelemről van szó.

Tételeinek megválasztásában és kidolgozásában a felekezetiességen felülemelkedik s egyformán megtalálja a jellemző vonásokat Ferencz József püspökre, Csernoch János és Serédi Jusztinián bíborosokra. Ez a főváros és a külföld hatása.

Meghatóan szép, amit „Édes anyám” címen írt 1927. decemberében. Erdélyben járt, ahol mindent megváltozva látott, édes anyját, szülő házát és egész Erdélyt, amely olyan gyászos, olyan csüggeteg és lemondó, mintha a lelkét megölték volna az új urak, de biztatja édes anyját s mindenkit, hogy: „majd nemsokára jóra fordul minden. Csak higyjünk erősen, tántoríthatatlanul a magyar Igazság nagy diadalában, melyért már is velünk együtt harcol az idő és a nemzetek ítélőszéke: a történelem”. (105. l.)

Akik lapszerkesztéssel és az írás mesterségével foglalkoznak megjegyezhetik maguknak azokat a bölcs szavakat, amelyeket az általa alapított „Unitárius Értesítő” feladatául kitűzött: „Eredj az élet iskolájába: tanulj sokat, figyelj meg mindent, beszélj okosan, segítsd a te osztálytársadat, senkit meg ne bántsd, meg ne botránkoztass... Imádságod legyen — a „Miatyánk”... Hitvallásod: a „Magyar Hiszekegy”... és legfőbb törvényed — a szeretet tíz parancsolatja”. (106. l.)

Nem riad vissza a munkától s a legnagyobb jutalomnak és kitüntetésnek a munka nemes levelét tartja. (107. l.) A próféta Tolsztojról elmélkedik oroszországi ünneplése napján, akihez közel levőnek érzi magát, mert úgy látja, hogy Tolsztoj: „szellemi hagyatéka — a munka és a szeretet evangéliuma”. (110. l.)

Mikor 1928-ban „Március 15”-nek hivatalos ünneppé tételét ünneplik, kissé pesszimista lesz: „Mi mostanában közelebb vagyunk a halálhoz, mint az élethez” (109. l.), de a költő és pap az imádott haza sorsán keseregve nemsokára újra ébresztgeti a régi dicsőséget és hittel hirdette a magyar jövődő nagyságát, feleseng újra ajkán: „Nem vezett el Hungaria”. (117. l.)

Meleg szeretettel emlékszik meg 1938-ban a nyugalomba vonuló dr. Boross György püspökről és nagy elismeréssel szól az új püspökről, dr. Varga Béláról, akiben — Kriza János utódját látja. (127. l.) „Kincses Kolozsvár”-ról írva hálával gondol a régi unitárius kollégiumra, melyben az öreg tanárok

úgy vigyáztak a tanuló ifjúságra, „mintha mindannyian a családjuk kötelékébe tartoztunk volna”. „Az iskola megtanít imádkozni is... Amikor imádkozunk benne, templom lesz a mi számunkra az iskola is. És iskola lesz a templom is”. Megszívlelendő mondás. Emlékezik a templomról, tornyunkról, mely „szelid önmegadással tekint a Mátyás király téren pompázó Szent Mihály székesegyház felé, melynek boltívei egykor Dávid Ferencnek és apostoli utódainak ígéhirdetését visszhangozták”. (134. l.)

Történelmi érzékre mutat: „Zarándok-út” című elmélkedése. Mikor szabaddá lett az út Lengyelország felé 1939. április havában, Socinus Faustus sírjára gondol s arról elmélkedik, hogy Lengyelország azért jutott rabigába, mert nem ismerte fel a Socinus Faustus tanításaiban levő szabadság eszmét. (141. l.)

Dávid Ferenc történelmi jelentőségét így foglalja össze: „Mi unitáriusok s velünk együtt az egész világ — neki köszönhetjük a hit és lelkiismereti szabadság Arany Bulláját, mely Torda városát ama nevezetes Diétán (1568) az öt világrész központjává avatta”. (150. l.)

II. fejezet. Keresztény Áhitat (angolból). Szent Columba személyében egy örökké imádkozó és szüntelenül dolgozó egyént mutat be, akit mindenki szeret. Szent Bernát leveleiből megismerjük a jó tanácsot, hogyan kell viselkednie és cselekednie egy igaz kereszténynek. Szent Ferenc „Kis Virágai”-ból szól az intelleum, hogy az áldott szegénységben van a mi igazi gazdaságunk. A Szentek mellett a nagy reformátorok Husz János, Luther Márton, Kálvin János és még a világ sok nagy szellemének intelmeiből, tanításaiból olvashatunk.

III. fejezet. Egyházi beszédek és előadások. A kiváló egyházi szónoknak mélyen járó, tartalmas egyházi beszédei, előadásai hamisítatlan magyar gondolkozást árulnak el s egy korának teljes szellemi fegyverzetével felvértezett lelkészt mutatnak, akit a hit és szeretet mellett a haza, a nemzeti egység és a magyar jövő sorskérdései is foglalkoztatnak.

IV. fejezet. Versek — Dalok. Legelső költeményét Kolozsvárt 1889-ben, még tanulókorában írta. Tartalma: Szeretlek, Istenem, Szeretlek, Szüleim, Szeretlek, Tanítóm! Szeretlek Barátom, Ti is szeressetek! A legegyszerűbb daltól felemelke-

dik a legmagasztosabbig, az ódáig. Különösen szépek alkalmi ódái, amelyekben költőivé, zenévé nemesül a száraz tudni való. Dal lesz az iskolából. (A székelykeresztúri főgimnázium fölszentelésére.) Egész költészete mélyen vallásos. Szabadság, egyenlőség, testvériség, haza, emberiség, ami áthatotta és kialakította világnézetét.

Stílusa egyszerű, világos és szabatos.

Elolvasás után előttünk áll egy nemes, nyitott szemmel járó, lelkes, értelmező típusú egyéniség, akinek erkölcstana a szeretet, akinek a hit mélységesen gyökerezik lelkében s aki nemcsak maga buzgó vallásos érzésű, hanem az olvasót is meggyőzi a vallásos érzület igazi értelméről és szükségességéről. Előttünk a költő-pap, akinek volt szeme a látásra, füle a hallásra, aki mély értelmével, írói képzelő erejével az örök emberi sorskérdésekkel is foglalkozott és teljesítette az írók és költők nemes hivatását, mindig a jóság, a szépség, az igazság, a szeretet szolgálatában állott.

Aki arat, jutalmát veszi. Melegen ajánljuk mindenkinek, hogy olvassa el ezt a felemelő, érdekes és értékes munkát.

Keresztúri Kálmán.

A TÉKOZLÓ FIÚ ÚTJÁN címen jelent meg dr. Ecsedy Aladárnak ifjak számára írott könyve. A Biszó rajzokkal illusztrált könyv ára 2 Pengő.

HAZÁM címen jelent meg ugyancsak dr. Ecsedy Aladárnak újabb színdarabos kötete, amelyben hazafias, háborús jelenetek és színdarabok vannak. Március 15-re különösen alkalmas. Ára előadási joggal együtt 5 P. A könyvek megrendelhetők Tahitótfalu, Pest vm. címen és kaphatók a könyvkereskedésekben.

KÜLÖNFÉLÉK

PÜSPÖKÜNK KITÜNTETÉSE. A Kormányzó Úr Öfőméltósága Józan Miklós püspököt a magyar érdemrend nagykeresztjével tüntette ki. A kitüntetés egy szép és nemes élet jutalmazása egyfelől, de másfelől egyházunk nemzeti építőmunkájának is elismerése. Ezért szívből örvendünk a magas kitüntetésnek s püspökünknek még hosszas és sikerekben gazdag életet kívánunk.

P. SZENTMÁRTONI KÁLMÁN KITÜNTETÉSE. Nem mindennapi kitüntetés érte az újév alkalmából Szentmártoni Kálmánt, a kolozsvári unitárius főgimnázium tanárát és tb. igazgatót, aki egyben az Unitárius Irodalmi Társaság főtitkára és folyóiratunk egyik szerkesztője. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr az ötödik fizetési osztályba léptette elő. A felekezeti középiskolai tanárok közül csak nagyon kevesen részesülnek ebben a kitüntető szerencsében. De Szentmártoni Kálmán az idegen uralom alatt történt méltatlan meghurcoltatásával, közéleti működésével és irodalmi munkásságával egyaránt rászolgált erre a kitüntetésre. Mi szívből örvendünk ennek a magas helyről jött kitüntetésnek és szerkesztőtársunknak még sok sikert és elismerést kívánunk. Isten éltesse sokáig, jó egészségben!

ÚJ UNITÁRIUS FELSŐHÁZI TAGOK. A magyar országgyűlés felsőházába a következő unitárius férfiak jutottak be: Választás útján rendes tagok lettek: dr. Szent-Iványi Gábor, háromszékköri f. ü. gondnok, Pál Dénes siménfalvi lelkész, póttag: Halmágyi János marosvárhelyi lelkész, marosköri esperes. Kinevezés útján: vitéz dr. Gyulai Tibor kereskedelmi és iparkamarai főtitkár és Csíky Albert udvarhelyköri f. ü. gondnok. Örömmel gratulálunk az új felsőházi tagoknak, akik egyházi életünkben is kimagasló és elismerésre méltó tevékenységet fejtenek ki s akiknek kitüntetése egyházunknak is dicsőségére szolgál.

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG KÖZGYŰLESE.

Az Unitárius Irodalmi Társaság évi közgyűlését 1943. március 28-án délután 4 órakor tartja az unitárius kollégium dísztermében a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó, tartja dr. Ferenczy Géza. 2. Főtitkári jelentés, előadja: P. Szentmártoni Kálmán. 3. Jelentés a Keresztény Magvetőről, előadja Vári Albert. 4. Hadházy Sándor pénztárnok jelentése. 5. Alapszabály módosítás. 6. Indítványok. A közgyűlésre az összes tagokat ez úton is meghívja az Elnökség.

ORSZÁGOS NÉPFŐISKOLAI KONFERENCIA. A múlt év dec. 6—7-én az országos népfőiskolák vezetői és a népi írók Budapesten a SDG. Diákszövetség helyiségében konferenciát tartottak, hogy az eddigi tapasztalatokat és kísérleteket kölcsönösen ismertessék és az együttműködés, erősödés, tökéletesedés lehetőségeit megbeszéljék. Theológiai Akadémiánkat Simén Dániel tanár képviselte, aki a konferencián előadást tartott és a második napi üléseken elnökölt. Simén Dániel tanár előadásában vázlatos képet festett a népfőiskolai gondolatról, amint az az unitárius egyház keretei között jelentkezett, ismertetvén a vasárnapi ifjúsági tanításokat, Balázs Ferenc öntudatos munkáját, aki első apostola volt a magyar népfőiskolai gondolatnak, majd a megelőző évi fiú- és leány-népfőiskolai tanfolyamokat. Végül a népfőiskolai mozgalmat, mint rész-kérdést beleágyazta az egyetemes magyar sorskérdésekbe s megjelölte helyét a nemzetnevelésben. A konferencia végén 6 pontban foglalta össze az elhangzottakat. Ennek alapján a szövegező bizottság egy memorándumot készített az illetékes minisztériumhoz azzal a kérdéssel, hogy a „Népfőiskola esetleges szabályozása során a bentfoglalt elvek és szempontok is figyelembe vétessenek.”

A határozat kevés módosítással az alábbiakat tartalmazza:

1. *A magyar népfőiskolai mozgalom egy nagy magyar gazdasági, történelmi és kulturális újjászületés szükségletéből fakadt.*

2. *A konferencián elhangzott beszámolóik alapján tisztán állott előttünk az a tény, hogy bár a népfőiskolák tájegységenként, egymástól csaknem függetlenül alakultak ki, alapfelgondolásukban, célkitűzésükben és tantervükben egységesek voltak.*

3. *A magyar népfőiskola a magyar nép önművelő intéz-*

ménye, amelynek célja a valódi magyar népiség tudatosítása, a magyar nép közösségi öntudatra és felelősségre való nevelése, nemzeti és emberi színvonalának korszerű felemelése, röviden: a lélekben megújódott öntudatos magyar ember kialakítása, az új ország számára.

4. A konferencia meggyőződött arról, hogy a különféle népfőiskolai típusokra (internátusos, községi, gimnáziumi, kollégiumi, stb) szükség van s mivel a népfőiskola kialakulásában van, ezért károsnak tartja, hogy fejlődése bármilyen oldalról korlátozást szenvedjen.

5. Szükségesnek tartjuk a mezei munkásság (földmunkásság) és az ipari munkásság hasonló intézményeinek a sürgős megvalósítását.

6. Hasonlóképpen szükséges az Egyetemes Népfőiskolai Tanács megszervezése, amelyben minden már meglévő és ezután alakuló népfőiskola képviselve legyen.

Ebből a szempontból népfőiskolának tekintendő minden olyan népfőiskolai tanfolyam is, amely évről-évre ugyanazon a helyen ismétlődik.

A fenti határozat a konferencia elvi álláspontját tükrözi vissza, a gyakorlati elgondolásokat egy már beígért dolgozatban fogjuk ismertetni. (S. D.)

UNITARIUS SZÓRVÁNYOK. Egyházunk az idők folyamán megmérhetetlen veszteségeket szenvedett azáltal, hogy az anyaegyházközségekből eltávozott hiveink idegen légkörbe jutva, megfelelő lelki gondozásban nem részesülhettek, aminek az lett a következménye, hogy egyházunkra s akárhányszor magyarságunkra nézve is, elvesztek. Ezen a fájó seben kíván enyhíteni egyházunk vezetősége, amidőn megfelelő külső támogatással az olyan helyeken, ahová az életkörülmények hiveinket nagyobb számban sodorták, ú. n. szórvány-egyházközségeket létesítsen, amelyekbe a szétszórta élő hiveinket tömörítse. Ilyen szórvány-egyházközségek kialakulása van folyamatban Debrecen, Nagyvárad, Bihar, Nagybánya, Szászrégen, Polgárdi, Budapesti missziói ház, Pestszentlőrinc, Kolozsvár, (hová tartozik Beszterce, Dézs, Bethlen, Bánffy-hunyad), Nyárádszereda, Barót, Csíkszereda székhellyel. Hisszük, hogy ezeknek az új egyházközségeknek a megerősödésével, amelyekhez minket ősi történelmi hagyományok is fűznek,

régi sebeink is enyhületet találnak. Örömmel értesülünk, hogy az egyetemes unitárius Lelkészkör a legközelebbi összejövetelét e nagyfontosságú kérdésnek kívánja szentelni.

A GYERMEKEK VALLÁSOS NEVELÉSE. A kultuszminiszter újabban is rendeletet adott ki, hogy a gyermekeket az iskolában annak a vallásnak megfelelően kell iskolai vallás-oktatásban részesíteni, amely valláshoz a gyermek az állami születési anyakönyvben foglalt bejegyzés szerint tartozik. Az ezzel ellenkező eljárással szemben szigorú megtorló intézkedést helyez kilátásba.

A KIBONTAKOZÁS ÚTJAI. XII. Pius pápa, aki diplomáciai jártasságáról is ismeretes, 1943. évi újévi szózatában a világ mai zűrzavaros állapotából való kibontakozás útjait a következő öt pontban jelölte meg:

1. Adják meg az emberi személyeknek azt a méltóságot, amelyet Isten az Ő megnyilatkozásaiban kezdettől fogva biztosított nekik.

2. Utasítsák vissza minden formáját az anyagelvűségnek.

3. Adják meg a munkásnak azt a jogot és azt a helyet, amelyet Isten kezdettől fogva kijelölt számára.

4. Az egyetemes béke szempontjából a népek és azok vezetői tegyenek meg minden tőlük telhetőt, hogy a jogrend és a jogérzés helyreálljon.

5. Az államról olyan felfogás keletkezzék, amely a keresztény felfogással azonos.

A FALU ÉS A VÁROS. A falu és a város viszonyára vonatkozólag Szinyei Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter a magyar kulturális egyesületek országos szövetségének közgyűlésében a következőket mondta: „Az én vágyam az, hogy egyszer majd együtt ünnepeljen a falu és a város. Találják meg egymást nemzeti, kulturális, emberi, anyagi és gazdasági tekintetben egyaránt. Tudom, hogy a falu és város két lényegesen különböző életformát jelent. Mindkét életforma nélkülözhetetlen a nemzet életében. A falu a természettel szoros kapcsolatban él, a városban ezek a kapcsolatok meglazultak. Minden gondolkozó ember tudja, hogy a város elpusztul a falu ősi ereje, biológiai és lelki forrásai nélkül. De az is bizonyos, hogy a városi kultúra és a civilizáció támogató munkája nélkül magára marad és elsenyved a falu és vele a televény.”

AZ ERDÉLYI VÁRMEGYÉK KÖZÖSEN ADJÁK KI ÚJBÓL ORBÁN BALÁZS SZÉKELYFÖLDI KÖNYVÉT. A székelyföldi vármegyék hosszabb idő óta foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy Orbán Balázs híres könyvét, a „Székelyföld leírását” újból kiadják. A székely vármegyék most egymásután szavaznak meg különböző összegeket az új kiadás érdekében és átirattal fordulnak valamennyi erdélyi vármegyéhez, hogy járuljon hozzá a nagy mű megjelentetéséhez. Tudomásunk szerint néhai br. Orbán János volt udvarhelymegyei árvaszéki ülnöknek, a nagynevű író unokaöccsének a birtokában volt az író eredeti kéziratával ellátott, jegyzetelt és bővített példánya. Ennek a felmérhetetlen értékű műnek úgy hisszük, hogy az, ha megtalálható volna, nagy szolgálatot tenne az újabbi kiadásnál.

Gyászhirek.

ÖZV. MÁRKOS ALBERTNÉ szül. GYÖRKE ZSUZSÁNNA élete 95-ik, özvegsége 50-ik évében február 11-én az Urban csendesen elhunyt. Mint régi, nagy idők tanúja úgy élt, nemes egyszerűségben és jóságban gyermekek, unokák, dédunokák és ükunokák seregétől körülvéve. Nyugodtan mehetett égi bírāja elébe, hogy elvegye hosszú, szép élete jutalmát. Márkos Albert tanár édesanyját, Pap Gyula lelkész anyósát gyászolja az elhunytban. Nyugalma legyen csendes!

Tarcsafalvi PÁLFFY ÁKOSNÉ szül. medeséri SZABÓ RÓZÁLIA munkás élete 59-ik, boldog házassága 38-ik évében hosszas szenvedés után, február 5-én Homoródszentpálon elhunyt. Hűséges feleség, gondos és takarékos háziasszony, jóságos édes anya és nagymama, szerető gyermek és testvér hagyta el a földi világot, hol kedvesei hálás kegyelettel őrzik emlékét. Kővári Jakab kénosi lelkész anyósát gyászolja az elhunytban. Nyugodjék csendesen!

Szerkesztésért felel: **Vári Albert.**

Felelős kiadó: **P. Szentmártoni Kálmán.**

Lengyel Albert könyvnyomdája Kolozsvárt, Bólyai-u. 7. Tel. 11-58

Felelős vezető: **Lengyel Albert.**

Nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utóbbi nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Recsenyéd 7:90 P, Péter Lajos 8 P, Kelemen Árpád 8 P, Dr. Gyulai Zoltán 8 P, Gelei Árpád 8 P, Imreh József 4:40 P, Nagy Samu 8 P, Ádámossy Gábor 4 P, Debrecen egyházközség 7:90 P, Kovács Domokos 16 P, Dr. Márkos György 8 P, Dr. Abrudbányay Ede 16 P, Geréb Zsigmond 8 P, Kovács Domokos 6:50 P, Gyarmathy Árpád 8 P, Csifó N. László 4 P, Márton Samu 4 P, Dr. Jancsó Ödönné 4 P, Dr. Fazakas János 8 P, Dr. Abrudbányay Géza 11 P, Murvay Julia 8 P, Lakatos István 4 P, László István 16 P, Ekárt Andor 16 P, Boros György 8 P, Katona József 8 P, Lőrinczi László 10 P, Lukácsi Mózes 8 P, Pál Dénes Siménfalva 16 P, Ifj. Szász Dénes 8 P.

Tisztelettel kérem a hátralékok és előfizetési díjak beküldését.

Kolozsvárt, 1943. február hó 23-án.

Hadházy Sándor s. k.,
pénztárnok.

Unitárius egyházi művek.

Imák és imakönyvek:	Pengő	Szentábrahámi—Derzsi: A keresztény hittudomány összege. Kvár, 1899. 8 r., 412 oldal	Pengő
Vári Albert: Imádságos könyv, 1925, 16 rétd, 224 oldal fve 1'50, kve 2'50,	3—	Ürmösi József: A gyakorlati teológia "főbb irányelvei	1'66 2'66
Beszédek:			
Channing E. Vilmos: A tökéletes élet. (Fordították az unitárius tanárok) Kolozsvár, 1881. 8 r. 176 old.	—72	Dr. Varga Béla: A jelentés logikai alkata Bpest, 1916. 8 r., 34 old.	—66
Többen: Pályadíjjal jutalmazott unitárius egyházi beszédek, (kiadta: Gálfi Lőrinc) Kvár, 1916. 8 r., 118 o. köve	2—	" A lelkiismeret. Kolozsvár, 1909. 8 r., 89 old.	1—
Vári Albert: Keressétek először Istennek országát. Sz.-udvarhely, 1927. 8 r., 142 old.	3—	" A logikai érték problémája és kialakulásának története. Bpest, 1922. 8 r., 149 old.	1'66
Weress B.: Ime az ember.	3—	Vári Albert: Istenországa felé	1—
Kovács Lajos: Ébresztgetés	3'33	Dr. Gladden—Kiss Sándor: Keresztény Pásztor 287 old.	4—
" " A mi tisztünk igazsága	—06	Clarke Freeman—Kiss Sándor: Mindennap vallása. 207 old.	1'66
Agendák:			
Ütő Lajos: Bölcső mellett, (keresztelési beszédek)	1'66	Peabody G. Ferenc—Szent-Iványi Sándor: A lélek egyháza	1'66
— Megnyilatkozásunk helye, (urvacsorai beszédek)	1'66	Szentiványi Sándor: Az unitarizmus lényege.	—40
— Nébő hegyén	1—	— A mi unitárius örökségünk füzve	5—
Kelemen Imre: A keresztény élet kapujában	2—	— Jézus gyógyításai	1'70
Theológia, filozófia és neveléstudomány			
Benczédi Pál: A vallás-tanítás története. Kolozsvár, 1915. 8 r., 74 old.	1—	Balázs Ferenc: Közérthető evangélium	1'20
— Az unitárius hitelvek kifejlődése. Kolozsvár, 1934. 124 oldal	2'66	Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca	1—
— A ma vallása (ford.) Sz.-ker. 40 old.	—66	Történelem:	
— Dávid Ferenc Egylet története	—66	Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel Kolozsvár, 1927. 8 r., 372 old.	6'66
Carpenter—Dr. Kiss: A kereszténység helye a világ vallásai között. Székelykeresztúr, 1923. 8 r., 70 old.	1'66	Józan Miklós: Fejedelem és papja	2—
Carpenter—Dr. Kiss: Buddhizmus és kereszténység. Kvár, 1925. 8 r., 167 o.	3'33	Gál Kelemen: Ferencz József élete és kora	5—
Dr. Csiki Gábor: Hiszek egy Istenben. Kvár, 1926. 8 r., 157 old. } Kötve	3—	Simén Dániel: A lélek problémája	1—
		— Öntudatos unitarizmus	—50
Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen	1'66	Dr. Csiki Gábor: Gondolatok a hitvilágából	3—
Dr. Gál Kelemen: Brassai mint Philosophus. Kvár, 1899. 8 r., 105 old.	—66	Channing E. Vilmos: Válogatott művei III. kötet. (Élet és jellemrajzok.) (Fordították az unitárius tanárok)	1'33
Gálfi Lőrinc: Legközelebb Jézushoz	1—	Jakáb Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 8 r., 156 l.	—92
" " Kvár, 1915. 8 r., 55 old.	1—	Kanyaró Ferenc: Unitáriusok Magyarországon. Kvár, 1891. 8 r., 229 l.	3'33
Heller—Boros Jenő: Az evangéliumok nőalakjai. Kvár, 1930. 16 r., 30 old.	—50	Kelemen Lajos: Újabb adattár a Vargyasi Dániel-család történetéhez. Kolozsvár, 1913. 8 r., 246 l.	2—
Dr. Gál K.: Brassai Sámuel	1'66	Szentmártoni Kálmán: János Zstgmond élet- és jellemrajza	5—
Dr. Kiss E.—Hall: Egy Unitárius hitvilága	1'33	Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története 2 kötet	10—
Lőrinczy D.: Az ismeretlen tanítvány megszólal	2'66	Amatőr pld. köve	16'66
Dr. Kiss Elek: Az Isteni Törvény útja. Kolozsvár, 1924. 8 r., 248 old.	3'33	Fosdick—Löfi: Utazás Palesztinában	2'66
Lupton—Lőrinczy László. Miért vagyok unitárius?	—16	Törvénykönyvek:	
Savage—Kovács: A kereszténység fejlődéstörténete. Székelyudvarhely, 1927. 8 r., 156 oldal	4—	Dr. Tóth György: Az Unitarius Egyház szervezete. I. k	4—
		Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház Rendszabályai	4—
		Er. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése	—50
		Dr. Mikó Lőrinc: Az Unitárius Vallás-közönség Igazgatási Rendszere. Előszóval ellátta és irógépen sokszorosította dr. Tóth György. Folio alak	10—

**Megrendelések az UNITÁRIUS IRATTERJESZTŐ címére
Kolozsvár, Unitárius Kollégium, küldendők.**